

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології
Кафедра світового господарства і міжнародних економічних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**Місце і роль грошових переказів мігрантів у розвитку країн з
трансформаційною економікою.**

**The Place and Role of Migrants' Remittances in the Development of
Countries with Transformational Economy**

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»
Тамаріна Катерина Сергіївна

Керівник – к.е.н., доц. Цевух Ю.О. _____

Рецензент – доц., к.е.н. Крючкова Н. М.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№__ від __._____.2025 р.
Завідувач кафедри

Захищено на засіданні ЕК №
протокол №__ від _____.12.2025 р.
Оцінка _____/_____/_____
Голова ЕК

_____ЯКУБОВСЬКИЙ Сергій

_____ЯКУБОВСЬКИЙ Сергій

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ	
МІГРАНТІВ	5
1.1. Передумови розвитку міграційних процесів та грошових	
переказів мігрантів у світі	5
1.2. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню	
грошових переказів мігрантів.....	10
1.3. Поняття та чинники грошових переказів мігрантів..	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ	
МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ З ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ	
ЕКОНОМІКОЮ...	18
2.1. Сучасний стан грошових переказів мігрантів у країнах з	
трансформаційною економікою	18
2.2. Аналіз динаміки міграційних процесів в Азербайджані, Вірменії	
та Молдові.....	24
2.3. Вплив грошових переказів мігрантів на економічний розвиток	
Азербайджану, Вірменії та Молдови.	33
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ	40
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність дослідження грошових переказів мігрантів у країнах з трансформаційною економікою зумовлена глибокими змінами у глобальній міграційній динаміці, фінансових потоках та структурних перетвореннях національних економік. У сучасних умовах міжнародна міграція стала важливою складовою світового розвитку, а перекази трудових мігрантів – одним із ключових джерел зовнішнього фінансування для багатьох країн, що переживають системні економічні трансформації. Глобалізація, розвиток інфраструктури мобільності, демографічний дисбаланс між країнами-донорами та реципієнтами робочої сили, а також зростаючі соціально-економічні нерівності визначають масштаби та напрямки сучасних міграційних потоків.

Для країн із трансформаційною економікою грошові перекази відіграють особливо вагомую роль. Вони компенсують дефіцит внутрішніх інвестиційних ресурсів, підтримують споживчий попит, сприяють зниженню бідності, забезпечують валютні надходження та зміцнюють фінансову стабільність. Разом із тим, вплив переказів є неоднозначним: вони можуть виступати як каталізатором розвитку, так і чинником формування залежності від зовнішніх доходів та посилення трудової еміграції. Тому вивчення природи, масштабів і наслідків грошових переказів мігрантів є важливим для формування ефективної соціально-економічної політики.

У даній роботі розглянуто теоретичні засади міжнародної міграції та фінансових потоків, проаналізовано динаміку надходжень грошових переказів до країн з трансформаційною економікою та досліджено вплив цих потоків на макроекономічний розвиток. Особлива увага приділяється Україні як одній із найбільших країн-реципієнтів переказів у Європі.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі місця та ролі грошових переказів мігрантів у розвитку країн з трансформаційною економікою.

Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі **завдання**:

- розглянути сутність міграції населення, міжнародної трудової міграції та грошових переказів мігрантів;
- провести огляд наукової літератури з проблематики грошових переказів;
- проаналізувати сучасний стан і динаміку грошових переказів у країнах з трансформаційною економікою;
- визначити особливості міграційних процесів у цих країнах та їх взаємозв'язок із фінансовими потоками;
- оцінити вплив грошових переказів мігрантів на соціально-економічний розвиток країн походження;
- дослідити тенденції надходження грошових переказів в Україну та їх роль у національній економіці.

Предмет дослідження — грошові перекази мігрантів як економічне та соціальне явище. **Об'єкт дослідження** — соціально-економічні наслідки надходження грошових переказів до країн з трансформаційною економікою, зокрема України.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні матеріали міжнародних організацій, статистичні дані Світового банку, МВФ, Національного банку України та інших офіційних джерел. У дослідженні застосовано порівняльний, статистичний, аналітичний та графічний методи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ

1.1. Передумови розвитку міграційних процесів та грошових переказів мігрантів у світі.

Переміщення населення має давнє коріння, що сягає багатьох тисячоліть. Загалом міграція є однією з ключових складових історичного розвитку людської цивілізації. У давні часи люди залишали свої поселення, вирушаючи на пошуки нових територій для життя та господарювання. З плином часу міграційні процеси суттєво впливали на суспільний розвиток: від розселення людських спільнот у різноманітні природні умови по всій планеті до формування нових соціальних структур. Надалі переміщення людей сприяли появі мереж обміну та взаємодії між різними громадами, що згодом стало важливим чинником виникнення суспільств і міст. Наслідки міграції мали значний вплив на трансформацію природного середовища, освоєння територій, глобальні кліматичні зміни, а також на розвиток транспортних шляхів.

Масштабна міграція розпочалася з початком епохи Великих географічних відкриттів, коли європейці почали досліджувати нові, досі незвідані території. Подальшого поштовху руху населення надала індустріалізація європейських держав та зростання міжнародної торгівлі. [1]

У колоніальну епоху Європейські держави створювали постійні поселення в Америці (процес, який розпочався у 1500-х роках). З 16 століття до кінця 18 століття відбувалась примусова міграція, коли під час трансатлантичної работоргівлі насильно були переселені мільйони африканців до Америки. Після скасування рабства виникла система кабальної праці, коли мільйони людей з Азії та інших регіонів переїжджали до різних колоній, зокрема з 1834 по 1917 рік. У період масової міграції з

1820 по 1930 рр. спостерігав найвищий рівень добровільної міжнародної міграції в історії, десятки мільйонів європейців емігрували до Північної та Південної Америки та Австралії. Ці міграції були зумовлені економічними можливостями та демографічним тиском.

Роки після Другої світової війни ознаменувалися новими хвилями міграції, як примусової, так і добровільної, що включало етнічні переміщення населення, масові депортації тоталітарними режимами та масштабні переміщення для заповнення дефіциту робочої сили в повоєнній Європі. Після 1970-х років міграційна політика змінилася, ставши менш обмежувальною та більш вибірковою щодо кваліфікації. Трудова міграція продовжилася, і багато країн розробили програми для людей, які приїжджали з метою заробітку. [1; 2]

У сучасному світі міграція є глобальним явищем, зумовленим складним поєднанням економічних, політичних та соціальних факторів, зі значними проблемами в таких сферах, як прикордонний контроль, інтеграція та управління різноманітним населенням.

Різноманітні питання міжнародної міграції населення та робочої сили, зокрема, притягують увагу, як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Особливо багато публікацій з'явилося протягом останніх двох десятиліть, що пов'язано з зростанням міграційних потоків у світі і, як наслідок, з необхідністю дослідження цього явища, його компонентів і наслідків. Основні питання міграційних процесів у світі досліджено провідними економістами, соціологами, політологами та державними діячами (Барретт А., Бауєрова Х., Бауєр Т., Бек У., Бекер Л., Зб. Бжезинський, Гарретт Т., Зайцева А., Зелінський З., Каганец М., Качмарчик П., Малиновська О., Мартін С., Меттер Ф., Окольський М., Осборн М., Сорос Дж., Стігліц Дж., Філіпс Т., Шуман Х., Фрей С., Хазанс М., Циммерманн К. та ін.).

В Україні тему міжнародної трудової міграції та грошових переказів досліджують вчені, такі як: Бондаревська К., Вазов Р., Валіков В., Гетьман О., Грішнова О., Гулий О., Гарафонова О., Ємчук Л., Жук Р., Короленко Н.,

Лібанова Е., Македон В., Мамонтова Н., Михайленко О., Новік А., Овчинникова О., Петросян А., Побулавець Н., Позняк О., Поліщук Є., Покормяк А., П'ятковська О. Ушенко Н. та ін. Найактуальніші дослідження публікують у офіційних документах впливових міжнародних організацій, таких як: ООН, Міжнародна організація праці, Міжнародна організація з міграції, Світовий банк, Європейська Комісія.

Розглянемо чинники, що впливають на міжнародні міграційні процеси: по-перше, це природні умови життя та кліматичні та зміни, які змушують людей шукати та засвоювати кращі території для життя. По-друге, рівень економічного розвитку рідної країни та можливості у державі призначення безпосередньо, мабуть найбільше, впливають на рішення мігрувати. По-третє, згадаємо також війни, збройні конфлікти та інші явища політичної нестабільності, що спричиняють вимушене переселення та формування потоків біженців і внутрішньо переміщених осіб. По-четверте, існує низка соціальних чинників, таких як нерівність, дискримінація, недостатній розвиток освіти, охорони здоров'я та інших соціальних інститутів, що спонукають людей шукати кращих умов для життя. По-п'яте, виділимо розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (що спрощує міжнародне спілкування, надаючи потенційним мігрантам доступ до інформації та відкриваючи можливості дистанційної роботи) та технологічний прогрес (який прискорює переміщення людей і робить його більш масовим)

Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає міграцію як «переміщення людей зі свого звичайного місця проживання до нового місця проживання через міжнародний кордон або в межах держави». При цьому, у МОМ зауважують, що «міжнародна міграція відбувається під час перетину державних кордонів, з метою проживання в іншій країні протягом мінімального періоду часу. Внутрішня міграція являє собою переміщення людей в межах однієї країни». [3]

Сьогодні у світі спостерігається тенденція до збільшення кількості міжнародних мігрантів, у 2024 році їх налічувалось 304 млн. осіб (або 3,7%

населення), порівняно з 2020 роком відбулося зростання на 8,2% і майже вдвічі, порівняно з 1990 р. З 1960 до 2010 рр. населення світу і чисельність міжнародних мігрантів у світі зросли пропорційно. У той період частка мігрантів у світі коливалася близько 3%. Зростання мігрантів відбулося з 92 до 211 млн., при цьому, були значні відмінності між регіонами. [3; 4]

Міграція має значний вплив як на країни, що приймають мігрантів, так і на країни походження. Еміграція має низку наслідків для останніх через соціально-економічні та фінансові аспекти, що виникають при переміщенні осіб закордон. Саме пошук більш оплачуваної роботи створює потоки міжнародної трудової міграції. Дослідниками міжнародних організацій було підраховано, що у 2022 році у світі налічувалось 167,7 мільйонів міжнародних трудових мігрантів (або 4,7 % світової робочої сили та 66% від кількості світових міжнародних мігрантів працездатного віку) [5; 6; 7].

Безумовною, існують як переваги для країни походження трудових мігрантів (такі як, отримання грошових переказів, що сприяють розвитку економіки), так і негативні наслідки. Розглянемо наслідки міжнародної трудової міграції для країн походження та угрупуємо їх наступним чином:

Таблиця 1.1.

Позитивні та негативні наслідки міграції для країн походження

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
<i>Економічні</i>	
- Отримання сім'ями мігрантів значних сум грошових переказів від мігрантів. - Зниження тиску на ринок праці (можливе зниження рівня безробіття).	- Втрата висококваліфікованих фахівців (лікарів, інженерів, науковців) і, як наслідок, дефіцит робочої сили. - На підготовку нових фахівців (на заміну тим, хто виїхав) потрібен час.
<i>Соціальні та демографічні</i>	
- Мігранти повертаються з цінним досвідом, зокрема в галузі менеджменту, що сприяє розвитку національної економіки - Стимулювання міжкультурного спілкування та взаєморозуміння, що підвищує толерантність у суспільстві.	- Розлука з родиною (діти рідко бачаться з одним з батьків). - Необхідність адаптації до нового середовища та мови. - Емігранти частіше відчують погіршення здоров'я. - Можливе перетворення

- Можливість оплатити якісну освіту для дітей.	тимчасової трудової міграції на стаціонарну, що може призвести до демографічних втрат. - Ризик потрапити у трудове рабство або зазнати дискримінації через нелегальний статус.
<i>Політичні</i>	
- Країна стає більш помітною у міжнародних відносинах. - Уряди змушені приділяти більше уваги захисту прав людини.	- Може призвести до суспільної напруженості. - Виключення мігрантів з політичного життя, що створює можливості для маніпуляцій на виборах.

Джерело: складено на основі [6; 7; 8].

Таким чином, вплив трудової міграції на економіку країн походження має неоднозначні наслідки. З одного боку, послаблюється тиск на ринок праці, до того ж, родини мігрантів отримують фінансову підтримку. З іншого, країна втрачає інтелектуальний потенціал (через виїзд кваліфікованих фахівців), сім'ї переживають розлуку. Це має численні економічні, соціально-культурні, психологічні, політичні складності.

За розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, трудова міграція знижує рівень безробіття в Україні в 1,6 разів. У той же час, в регіонах масового виїзду мігрантів, спостерігається нестача медичних та педагогічних працівників, будівельників, фахівців середньої кваліфікації, тощо. [8]. Гостру проблему, у тому числі, під час війни, становить виїзд висококваліфікованих працівників, що обумовлює погіршення якості праці у певних галузях.

Міграція є історично тривалим явищем, яке з давніх часів впливало на розвиток людських спільнот, формування соціальних структур та освоєння нових територій. У сучасних умовах масштаби міжнародної міграції значно зросли під впливом глобалізації, технологічного розвитку та світового ринку праці. Наслідки міграції для країн залишаються суперечливими.

1.2. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню грошових переказів мігрантів.

З метою виявлення причин та дослідження ефекту (наслідків) від грошових переказів мігрантів для країн, що їх отримують, проведемо огляд наукових статей за цією темою. Розглянемо праці іноземних вчених, в яких досліджується дана тематика.

Вперше економічні чинники міграції населення були розглянуті німецько-англійським географом і картографом Е. Г. Равенштейном у науковій праці «Закони міграції» 1885р. Вчений проаналізував умови, що впливають на рішення мігрувати, та перспективні можливості у приймаючій країні. Подальші дослідження були проведені у ХХ столітті Е. Лі, Дж. Доріго, У. Тоблером [9; 10; 11].

Сучасні праці дослідників фокусують свою увагу не тільки на процесах міграції, але й на її ефектах, як у приймаючих, так і країнах походження мігрантів. У своїй статті «Плавний оператор: грошові перекази та споживання домогосподарств під час фіскальних шоків» Біатон К., Севік С., Йосефі С. досліджують, який вплив мали грошові перекази від мігрантів на мікроекономічному рівні у 69 країн з високим ступенем залежності від грошових переказів працівників (визначеного як рівень, що перевищує середній – 1,5 % ВВП). Було обрано дані за період з 1990 по 2014 рік (дані опитування з Мексики). Дослідження продемонструвало суттєвий позитивний вплив грошових переказів працівників на споживання домогосподарств, особливо у країнах з високим рівнем надходжень. Очікуваний вплив був більшим у періоди фіскальної консолідації та фіскальних потрясінь, але меншим в періоди скорочувальних фіскальних потрясінь (кореляція на 13,5 % нижча). У той же час, вплив був статистично незначним у періоди фінансової експансії. Автори знайшли підтвердження, що грошові перекази мігрантів допомагають згладжувати споживання домогосподарств і що цей ефект більш виражений під час епізодів фіскальної

консолідації та великих фіскальних потрясінь, особливо в країнах з більшою залежністю від потоків грошових переказів. Використання грошових переказів домогосподарствами у Мексиці відіграло більшу роль та сприяло більшому споживанню. Аналіз вибірки показав, що у періоди фінансових потрясінь в країні з високим рівнем еміграції, фіскальна політика повинна враховувати вплив грошових переказів мігрантів на споживання домогосподарств. [12]

У статті Дж. Коена і Н. Зотової «Переосмислення грошових переказів: соціально-економічна динаміка пожертвувань для мігрантів і немігрантів» 2021 року, проаналізовано динаміку грошових переказів мігрантів та проблеми домогосподарств. Спираючись на дослідження, що були проведені у Мексиці та Таджикистані, автори зробили висновок про позитивний вплив трансфертів на економічне зростання та добробут домогосподарств. Серед негативних наслідків відмічено можливість дисбалансів на ринку праці, ризик, що, поїхавши з метою тимчасового перебування, мігранти переосмислять своє життя та залишаться в приймаючій країні. [13]

Езекве, К. І., Агама Е. І., Енебелі Дж. у своїй праці «Фінансовий розвиток та приплив грошових переказів: дані групи шести країн Економічного співтовариства держав Західної Африки» дослідили складність зв'язку між фінансовим розвитком та припливом грошових переказів в Африці. З метою дослідження каналів, через які фінансовий розвиток впливає на приплив грошових переказів, автори зробили вибірку з шести країн: Гана, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал та Сьєрра-Леоне і побудували модель за допомогою панельних даних зі Світового банку та МВФ. Згідно з отриманими результатами, довгострокові наслідки розвитку фінансових установ для припливу грошових переказів є позитивними. Зокрема, вплив доступу до фінансових установ та їх ефективності на особисті грошові перекази є позитивним у довгостроковій перспективі. [14]

Надсилання грошей часто є дорогим. Згідно з даними Світового банку, в середньому клієнти повинні сплачувати 12,50 доларів США щоразу, коли

вони надсилають 200 доларів США до країни з низьким або середнім рівнем доходу. Це становить 6,3 відсотка транзакції та більш ніж удвічі перевищує цільовий показник, встановлений Цілями сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй. [14; 15; 16]

Дослідники Світового банку називають Африку найдорожчим місцем для грошових переказів, оскільки витрати на грошові перекази іноді є дуже великими. Хоча більша частина міграції в Африці відбувається в межах континенту, це не знижує вартість конвертації кількох валют, валютний контроль та відсутність сумісних платіжних систем. В деяких країнах (наприклад, з Танзанії до Уганди) переказ грошей може коштувати понад 35% транзакції. У той же час, якщо люди не можуть використовувати звичайні канали для надсилання грошей, вони вдаються до неофіційних каналів, що не сприяє економічному зростанню. Запропоновано зниження їх вартості у країнах, що розвиваються, адже ці трансферти важливі для економік країн та допомагають бідним мігрантам і їхнім родинам. Наголошено, що грошові перекази можна використовувати для розширення доступу людей до банківських рахунків, а також до ощадних, кредитних та страхових продуктів. Грошові перекази також можуть надати країнам більший доступ до міжнародних ринків цінних паперів. [16]

Грошові перекази продовжуватимуть зростати. Очікується, що до 2050 року до працездатного населення приєднається понад мільярд людей, більшість з яких проживають в Африці та Південній Азії. Натомість населення старіє в багатьох розвинених країнах. Цей демографічний дисбаланс збільшить пропозицію працівників-мігрантів та попит на них. Зміна клімату та екстремальні погодні умови посилять міграційний тиск. Оскільки кількість мігрантів зростає, а транскордонні платежі стають дешевшими та простішими, грошові перекази продовжуватимуть забезпечувати стабільний дохід мільйонам людей і відіграватимуть життєво важливу роль у світовій економіці.

В одному з останніх досліджень 2024 року Караре А., Баратас А. Ф. та ін.. «Спільний вплив еміграції та грошових переказів на економічне зростання та участь у робочій силі в Латинській Америці та Карибському басейні» проаналізовано не тільки вплив міжнародної міграції та грошових переказів на економічне зростання, але й на динаміку на ринку праці. дослідження було проведено для країн походження мігрантів з Латинської Америки та Карибського басейну. За допомогою регресійної моделі автори доводять, що грошові перекази частково пом'якшують негативний вплив від еміграції на економічне зростання. [17]

Буойор Дж., Міфтах А. у праці «Чому мігранти здійснюють грошові перекази? Перевірка гіпотез на прикладі Марокко» проаналізували дані з Марокко з метою встановлення детермінант грошових переказів. Вони висунули дві гіпотези: перша стосувалась того, що мігранти надсилають гроші з альтруїстичних міркувань, друга – заради добробуту. Згідно з результатами, мігранти більше схильні переказувати гроші з альтруїзму, оскільки найчастіше вони направляють ці трансферти родинам з низьким рівнем доходів. Іншими чинниками переказу грошей дослідники назвали рівень доходів, стать та вік мігрантів. [18]

1.3. Поняття та чинники грошових переказів мігрантів

У попередніх підрозділах нами були розглянуті основні теоретичні засади міжнародної міграції, у тому числі, трудової, а також грошових переказів. Звернемося до більш детального аналізу одного з найважливіших наслідків трудової міграції за кордон – грошових переказів мігрантів.

Міжнародним Валютним Фондом у «Керівництві з платіжного балансу-6» (КПБ-6) присвячено окремий підрозділ переказам від мігрантів, в якому грошові перекази (або приватні перекази) визначаються як дохід домашніх господарств у країні походження мігрантів, який вони отримують від трудових мігрантів із-за кордону. [19]

До стандартних компонентів, згідно з методологією КПБ-6, («Рахунок поточних операцій») належать [19]:

- оплата праці працівників (англ. compensation of employees) – в рахунку «Доходи від інвестицій і оплата праці».
- особисті трансфери.

Додаткові компоненти [19; 20]:

- особисті перекази (англ. personal remittances). З точки зору економіки-одержувача, особисті грошові перекази визначаються як:

Особисті перекази до отримання;

+ Оплата праці працівників до отримання;

– Податки та соціальні внески до сплати (пов'язані з оплатою праці працівників);

– Транспортні та дорожні витрати, що сплачуються резидентами, найнятими нерезидентами;

+ Капітальні перекази до отримання від домогосподарств.

- загальна сума грошових переказів (англ. total remittances).

З точки зору економіки-одержувача, загальна сума грошових переказів визначається як:

Особисті грошові перекази до отримання;

+ Оплата соціальних виплат.

- загальні перекази і трансфери недержавних установ, які обслуговують домогосподарства (англ. total remittances and transfers to nonprofit institutions serving households). Це сума поточних трансфертів та капітальних трансфертів.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) використовує визначення грошових переказів мігрантів як «грошей, які мігранти надсилають родинам та друзям у свої рідні громади. Це приватні кошти, ... які є ключовим аспектом фінансового внеску мігрантів у свої країни походження та життєво важливим джерелом доходу для мільйонів людей та сімей у всьому світі». Стабільні потоки грошових переказів сприяють фінансовому включенні

домогосподарств у активне економічне життя, оскільки вони позитивно впливають на місцеві громади через заощадження, інвестиції та створення робочих місць. Фінансові грошові перекази також є ключовими інструментами для сімей у боротьбі з бідністю, але скорочення витрат на грошові перекази та їх спрямування у виробничі сектори вимагає рівного доступу до нових технологій, фінансових послуг. Серед досліджень грошових переказів мігрантів і їх наслідків для країн-реципієнтів існують два підходи до аналізу: на мікрорівні досліджується ефект від переказів для домогосподарств, на макрорівні відслідковується вплив на економічне зростання, національний дохід, ВВП на душу населення, платіжний баланс країни, ринок праці тощо. [21]

Виникаючі трансфerti допомагають родинам отримувати фінансову допомогу, до того ж економіка в цілому виграє. Багато економік країн з трансформаційною економікою спираються на ці фінансові потоки як на джерело іноземного доходу.[22] Динаміка трансфертів від мігрантів демонструє зростання по всьому світу, чому сприяють наступні чинники:

- 1) Зростання чисельності мігрантів. Чим більше людей переміщається у пошуках роботи, тим більший обсяг коштів вони переказують до країн походження на підтримку сімей.
- 2) Старіння населення та дефіцит робочої сили у розвинених країнах низької та середньої кваліфікації сферах (будівництво, доглядальницькі послуги, сільське господарство, обслуговування). Це стимулює приплив мігрантів. В результаті - стабільний потік грошових переказів у держави-донори робочої сили.
- 3) Різниця у рівні економічного розвитку країн. Істотний розрив у рівні доходів між країнами походження мігрантів (часто з низьким ВВП на душу населення) та державами-реципієнтами трудової сили створює стимул відправляти зароблені кошти додому.
- 4) Глобалізація ринків праці. Спрощення міжнародного найму, розвиток транснаціональних корпорацій, можливість працювати дистанційно та

розширення сезонної міграції сприяють збільшенню потоку грошей через легальні фінансові канали.

- 5) Залежність країн-експортерів робочої сили від переказів. Для деяких держав (наприклад, Киргизстан, Таджикистан, Непал) грошові перекази становлять значну частину ВВП. Це робить їх найважливішим макроекономічним фактором, що стимулює розвиток фінансової інфраструктури для переказу коштів.
- 6) Соціальні та культурні причини: Більшість мігрантів працює за кордоном задля покращення добробуту своєї родини. Перекази стають ключовим джерелом прибутку, покриваючи витрати на освіту, житло, медичні послуги. У багатьох культурах існує традиція підтримки батьків та родичів, що зміцнює практику надсилання грошей з-за кордону.
- 7) Зниження вартості переказів і зростання цифрової грамотності мігрантів: конкуренція на ринку грошових переказів зменшила транзакційні комісії. Дешеві та швидкі переклади стимулюють їхнє зростання. Країни походження модернізують банківську інфраструктуру, підвищують фінансову доступність та створюють умови для отримання переказів у сільських регіонах. Держави запроваджують заходи проти неформальних каналів передачі грошей, що призводить до зростання офіційних переказів. Мігранти стають активними користувачами мобільних технологій, що сприяє використанню легальних та безпечних інструментів перекладів.
- 8) Політичні та інституційні передумови. Міграційна політика країн, що приймають: спрощення візових режимів, програм тимчасової зайнятості та легалізація мігрантів збільшують офіційний потік перекладів.
- 9) Глобальні чинники: економічні кризи та політичні конфлікти посилюють міграцію, а мігранти, у свою чергу, надсилають більше коштів своїм сім'ям, щоб підтримати їх у важкі періоди. Урбанізація

також має значення: міграція із сільських до міських районів також впливає на внутрішні грошові перекази, які доповнюють зовнішні.

Розвиток грошових переказів мігрантів є результатом сукупності усіх вищеперелічених чинників. Зростання міграції населення безпосередньо збільшує обсяги переказів, а вдосконалення фінансових технологій робить ці перекази більш доступними та значущими для економіки країн походження мігрантів.

Таким чином, грошові перекази мігрантів стають предметом уваги як міжнародних організацій, так і багатьох дослідників. Вони залежать від міграційних процесів та сильно диференційовані в залежності від економічного рівня розвитку країн, що їх отримують. Сучасні наукові роботи підкреслюють зростаюче значення таких трансфертів і важливість їх вивчення. Актуальна статистика та результати досліджень показують, що як зовнішня міграція, так і грошові перекази від мігрантів можуть мати не тільки позитивний, але й негативний вплив на країни результату.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ З ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

2.1. Сучасний стан грошових переказів мігрантів у країнах з трансформаційною економікою

Грошові перекази мігрантів, або ремітанси, визначаються як частина заробітку, яку мігранти надсилають додому, часто у формі готівки або товарів, для підтримки своїх сімей та друзів. Ці перекази зростають швидкими темпами і для багатьох економік, що розвиваються, вони стали найбільшим джерелом іноземних надходжень. Особливе значення вони мають для країн з низьким рівнем доходу, де їхня частка може сягати близько 4% валового внутрішнього продукту (ВВП), порівняно з 1.5% для країн із середнім рівнем доходу [23; 24].

Канали, якими мігранти здійснюють грошові перекази, мають принципове значення для оцінювання масштабів та економічного впливу цих потоків. У науковій та політичній літературі виділяють два основні типи каналів — офіційні та неофіційні [25].

Офіційні канали включають зареєстровані фінансові операції, що проходять через банківські установи, ліцензованих операторів грошових переказів та цифрові платіжні інструменти. До цієї групи належать перекази через комерційні банки, міжнародні платіжні системи, мобільні гаманці та онлайн-платформи, що відповідають вимогам фінансового регулювання і фіксуються у статистиці платіжного балансу. Міжнародний валютний фонд (IMF) класифікує такі перекази у категоріях «Workers' remittances», «Compensation of employees» та «Personal transfers» [23].

Неофіційні канали охоплюють неконтрольовані або частково неформалізовані транскордонні перекази, що не відображаються у державній статистиці. Вони здійснюються шляхом передачі готівки через посередників,

використання неформальних систем типу «хавала» або фізичного перевезення коштів під час поїздок мігрантів додому. За оцінками Світового банку та IMF, обсяги таких неофіційних потоків можуть бути значно більшими за зареєстровані перекази, інколи щонайменше на 50% вище офіційно зафіксованих сум [26]. Висока частка неофіційних каналів призводить до недооцінки фактичного економічного значення ремітансів, обмежує можливості макрофінансового аналізу та зменшує ефективність державної політики щодо фінансової інклюзії та моніторингу зовнішніх надходжень.

Існує закономірність, що неформальні канали переказів активізуються під час фінансових або геополітичних криз, коли традиційні банківські системи можуть бути заблоковані, працювати зі збоями або встановлювати надмірно високі комісії для транскордонних операцій [27; 28]. У такі періоди мігранти нерідко звертаються до альтернативних механізмів — від систем типу *hawala* до особистих мереж і цифрових платформ, що працюють поза суворим наглядом. Тому фактична стійкість ремітансів під час зовнішніх шоків може бути значно вищою, ніж відображають офіційні дані, які здебільшого фіксують лише формальні канали.

Це має суттєві наслідки для оцінки макрофінансової та фінансової стійкості країн з трансформаційною економікою (ТЕ). Недооцінення реального обсягу приватних грошових переказів призводить до хибного уявлення про реальні можливості домогосподарств підтримувати споживання та інвестування в умовах шоків. Відповідно, політикам доцільно зосередитися не на прямому регулюванні неформальних потоків (що зазвичай малоефективно), а на створенні умов для їх поступової формалізації — зниженні транзакційних витрат, розширенні конкуренції, спрощенні процедур і підвищенні прозорості фінансових інструментів.

Грошові перекази загалом продемонстрували надзвичайну стійкість на тлі глобальної економічної нестабільності, включаючи пандемію COVID-19, енергетичну турбулентність, інфляційні шоки та геополітичні конфлікти.

Їхня відносна контрциклічність робить їх одним із ключових стабілізаторів добробуту домогосподарств і важливим джерелом валютних надходжень для країн із високою часткою мігрантів.

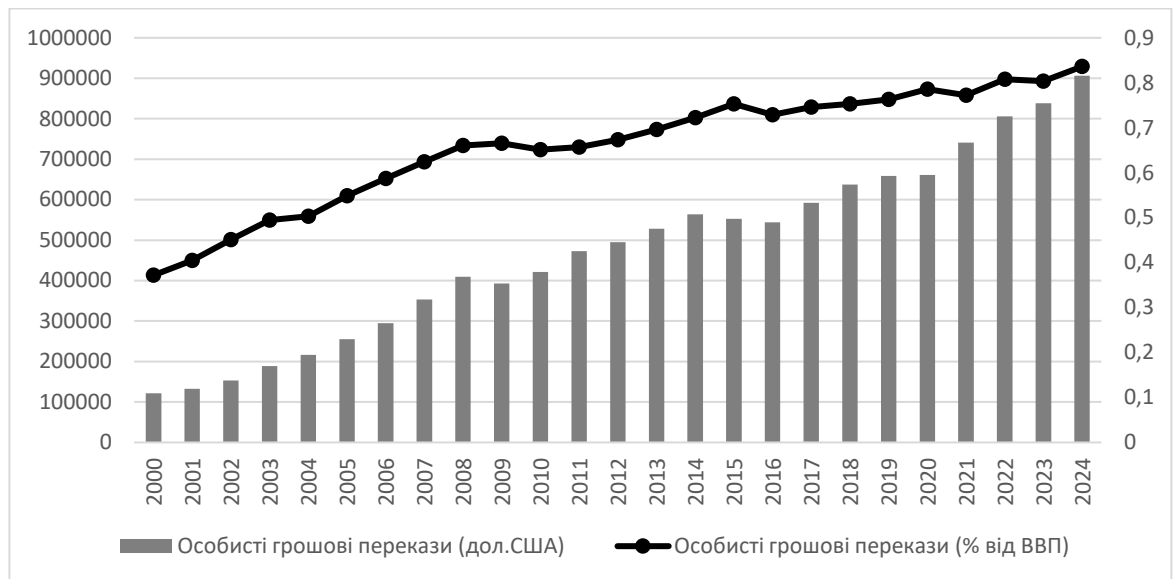

Рис. 2.1. Обсяги особистих грошових переказів отриманих у світі в період з 2000-2024 рр. % від ВВП та млн. дол. США.

Джерело: [24]

Графік 2.1 демонструє чітке зростання глобальних особистих грошових переказів. Якщо на початку 2000-х років їхній обсяг становив близько 100–150 млрд доларів США, то до 2024 року він майже досяг одного трильйона доларів. Це свідчить про те, що грошові перекази мігрантів стали одним із найстабільніших і найважливіших фінансових потоків у світі. Паралельно зростає і частка цих переказів у світовому валовому внутрішньому продукті. На початку періоду вона була на рівні приблизно 0,4% ВВП, але з роками поступово піднімалася й у 2024 році наблизилася до 0,9%. Це означає, що значення ремітансів для глобальної економіки посилюється навіть швидше, ніж просто збільшуються їх номінальні обсяги.

На графіку помітні кілька періодів уповільнення. Перше відбулося під час світової фінансової кризи 2008–2009 років, коли економічні труднощі у країнах, де працюють мігранти, тимчасово зменшили їхні можливості надсилати гроші додому. Друге уповільнення спостерігається приблизно у

2015–2016 роках, що може бути пов’язано зі сировинними та валютними кризами в окремих регіонах. Проте в обох випадках перекази досить швидко відновилися, що показує їх високу стійкість.

Особливо цікавим є період пандемії COVID-19. Незважаючи на очікування значного падіння, грошові перекази виявилися дуже стабільними: частина мігрантів продовжувала активно підтримувати свої родини, а зростання використання цифрових сервісів навіть допомогло збільшити формальні потоки.

У 2022–2024 роках глобальні перекази досягають історичних максимумів. Це відображено як у зростанні номінальних обсягів, так і у підвищенні їхньої частки у світовому ВВП до рівня близько 0,85–0,9%. Загалом графік демонструє, що протягом понад двох десятиліть грошові перекази мігрантів стабільно зростають і набувають дедалі більшого значення для світової економіки. Це робить їх важливим джерелом фінансової підтримки для багатьох країн, особливо тих, що розвиваються або проходять економічну трансформацію

Для країн із трансформаційною економікою грошові перекази мігрантів становлять ключовий компонент зовнішніх фінансових надходжень і дедалі більше виконують роль стабілізуючого механізму в умовах економічної та політичної невизначеності. На відміну від прямих іноземних інвестицій чи офіційної допомоги розвитку, які зазвичай є високоциклічними та чутливими до глобальних фінансових коливань, ремітанси характеризуються значною стійкістю. Дослідження UNDP підкреслює, що саме грошові перекази стали провідним джерелом зовнішнього фінансування для країн з низьким і середнім рівнем доходу з 2019 року, і ця тенденція продовжилася в наступні роки [29]. Це свідчить про те, що у структурі міжнародних фінансових потоків грошові перекази дедалі частіше відіграють роль першочергового каналу ресурсів [30].

Зокрема, аналітика FERDI відзначає, що обсяги грошових переказів, які надходили до країн, що розвиваються, ще у 2009 році більш ніж удвічі

перевищували обсяги офіційної допомоги розвитку, що свідчить про довготривалу тенденцію до домінування приватних трансфертів над державними програмами фінансування[31].

Важливою особливістю цих трансфертів є їхня контрциклічна поведінка. На відміну від ПП, які різко скорочуються в періоди рецесій, грошові перекази мігрантів часто зростають або залишаються відносно стабільними. Це пов'язано з тим, що мігранти прагнуть підтримувати родини у країнах походження, особливо коли економічні умови погіршуються. Така властивість робить ремітанси фактичним стабілізаційним інструментом, здатним пом'якшувати дефіцити платіжного балансу, забезпечувати додаткову валютну ліквідність та знижувати зовнішні вразливості [30]. Для трансформаційних економік, які часто стикаються зі структурною слабкістю інститутів, нестабільними ринками та геополітичними ризиками, така функція цих грошей є особливо важливою. У багатьох із них грошові перекази забезпечують більш надійне та передбачуване джерело фінансування, ніж інші приватні чи державні канали, і дедалі частіше розглядаються урядами як ресурс, здатний підтримувати соціальну та макрофінансову рівновагу.

Країни з трансформаційною економікою — це держави, що переходять від централізовано планової до ринково орієнтованої моделі (визначення й контекст переходу див. у матеріалах МВФ про трансформацію від планової до ринкової економіки)[32].

За сучасною концепцією ЄБРР, добре функціонуюча ринкова економіка — це більше, ніж просто «набір ринків»; вона має бути конкурентною, інклюзивною, добре керованою, зеленою, стійкою та інтегрованою. [33; 34] Це визначення охоплює три ключові виміри: створення та поглиблення ринків, зміцнення інститутів, законів та політики, а також прийняття учасниками ринкових моделей поведінки.

Департамент ООН з економічних та соціальних питань (UNDESA) станом на січень 2024 року класифікує 17 країн як «економіки, що

перебувають у перехідному стані». Ця група включає ключові для міграційних потоків держави регіону Європи та Центральної Азії (ЄЦА): Албанію, Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Боснію та Герцеговину, Грузію, Казахстан, Киргизстан, Молдову, Чорногорію, Північну Македонію, Росію, Сербію, Таджикистан, Туркменістан, Україну та Узбекистан [35].

Аналіз сучасних грошових переказів мігрантів показує, що ремітанти стали одним із найстійкіших і найважливіших зовнішніх фінансових потоків для країн з трансформаційною економікою. Їхні глобальні обсяги з початку 2000-х років зростають майже безперервно, досягаючи рекордних значень у 2024 році й поступово збільшуючи свою частку у світовому ВВП. Контрциклічна природа грошових переказів, коли обсяги зростають у періоди погіршення економічних умов у країнах походження мігрантів, підкреслює їхню стабілізаційну функцію. Для трансформаційних економік, що характеризуються інституційною нестійкістю, зовнішніми шоками та структурними дисбалансами, грошові перекази мігрантів стають важливим джерелом валютної ліквідності, підтримки домогосподарств та зменшення вразливостей платіжного балансу.

Грошові перекази мігрантів посідають провідне місце серед зовнішніх фінансових потоків для країн із трансформаційною економікою, забезпечуючи стабільне джерело валютних надходжень та підтримуючи добробут домогосподарств у періоди економічної турбулентності. Зростання глобальних обсягів грошових переказів у 2000–2024 роках, а також поступове збільшення їхньої частки у світовому ВВП свідчать про посилення їхнього структурного значення для світової економіки.

Контрциклічний характер цих трансфертів є одним із найважливіших їхніх параметрів: на відміну від прямих іноземних інвестицій чи офіційної допомоги, які різко зменшуються у періоди глобальних криз, грошові перекази залишаються стабільними або навіть зростають. Це робить їх фактичним стабілізаційним інструментом, що підтримує валютну ліквідність, збалансовує зовнішні рахунки та підвищує стійкість економіки до шоків.

Для країн з трансформаційною економікою, які стикаються із інституційною нестабільністю, зовнішньополітичними ризиками та структурними диспропорціями, ремітанси стають критично важливим елементом фінансової системи. Вони посилюють соціальну стійкість, знижують рівень вразливості домогосподарств та створюють додатковий простір для макроекономічної адаптації.

Отже, грошові перекази мігрантів відіграють стратегічну роль у підтримці економічної рівноваги та розвитку країн, що трансформуються, а забезпечення доступності офіційних каналів, прозорості та конкуренції на ринку фінансових послуг має стати пріоритетним напрямом державної політики.

2.2. Аналіз динаміки міграційних процесів в Азербайджані, Вірменії та Молдові

Після розпаду СРСР країни Південного Кавказу та Молдова зіткнулися з масштабними та структурно складними міграційними процесами. Економічна криза 1990-х років, різке падіння промислового виробництва, обмежені можливості зайнятості, політичні трансформації та збройні конфлікти (зокрема, у Нагірному Карабаху, Абхазії, Південній Осетії й Придністров'ї) стали ключовими чинниками масової еміграції населення з Вірменії, Азербайджану та Молдови. Значна частина працездатного населення шукала стабільніші умови життя та можливості працевлаштування за кордоном, що згодом заклало основу для формування великих стійких діаспор у Росії, країнах ЄС, США та на Близькому Сході.

Упродовж трьох десятиліть ці діаспори перетворилися на потужний соціально-економічний ресурс країн походження. Вони підтримують тісні зв'язки з батьківщиною, зокрема через регулярні грошові перекази, які відіграють критичну роль у бюджетах домогосподарств та в макрофінансовій стабільності держав. Обсяги ремітансів, що надходять до Вірменії,

Азербайджану та Молдови, є одними з найвищих у регіоні Європи та Центральної Азії, а в окремі роки перевищують надходження від прямих іноземних інвестицій чи офіційної допомоги розвитку. Таким чином, сформовані діаспори стали ключовим каналом зовнішньої економічної підтримки та компенсаторним механізмом для економік, які пережили глибокі трансформації.

Азербайджан характеризується відносно помірним рівнем еміграції.

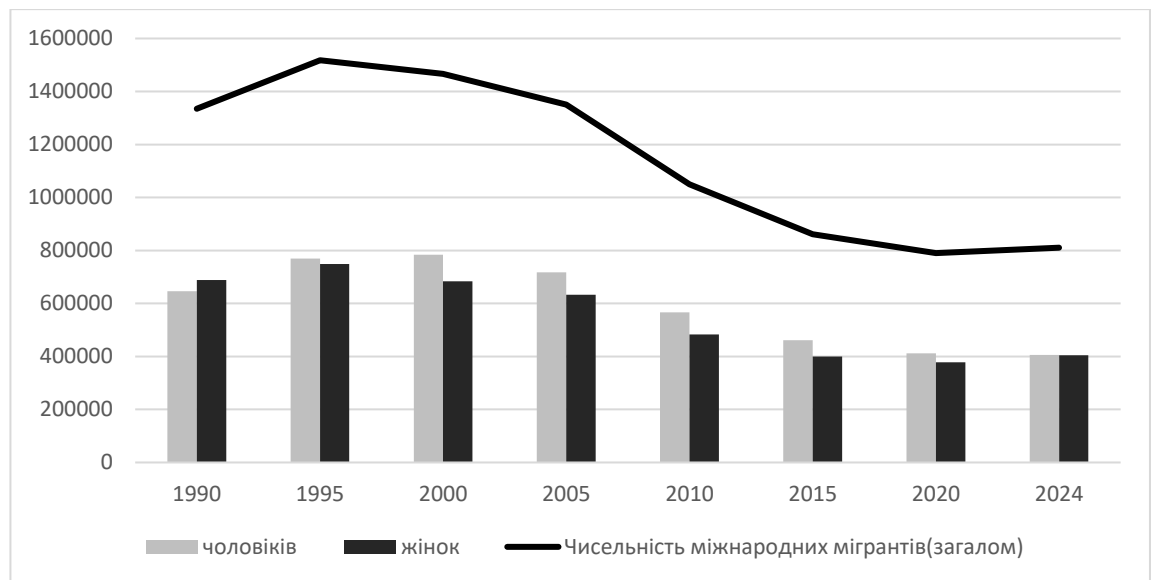

Рис.2.2. Чисельність емігрантів з Азербайджану які проживають в інших країнах світу 1990-2024 рр.

Джерело: [36]

У період з 1990 по 2024 рік еміграційні процеси в Азербайджані мали помірний, але чітко виражений динамічний характер. На початку 1990-х років, особливо у 1995 році, було зафіксовано максимальний рівень чисельності вихідців з Азербайджану, які проживають за кордоном — понад 1,5 млн. осіб. Це значне зростання пояснюється комплексом чинників, зокрема політичною та економічною нестабільністю перехідного періоду, воєнними конфліктами (зокрема в Нагірному Карабасі) та погіршенням умов життя внаслідок розпаду СРСР.

У подальші роки, починаючи з 2000-х, спостерігається поступове зменшення чисельності міжнародних мігрантів азербайджанського

походження. До 2020 року їхня кількість скоротилася приблизно до 700 тисяч осіб. Така динаміка може бути наслідком як інтеграції мігрантів у країнах перебування (через натуралізацію), так і повернення частини осіб на батьківщину. У 2020–2024 роках чисельність вихідців стабілізується, що може свідчити про певне вирівнювання міграційного балансу.

Статева структура емігрантської групи також демонструє характерні зміни: у 1990–2000 роках чоловіки становили переважну більшість серед міжнародних мігрантів, проте з часом спостерігається тенденція до поступового зменшення гендерного дисбалансу. Це може свідчити про зростання участі жінок у трудовій або сімейній міграції та трансформацію моделей міграційної поведінки.

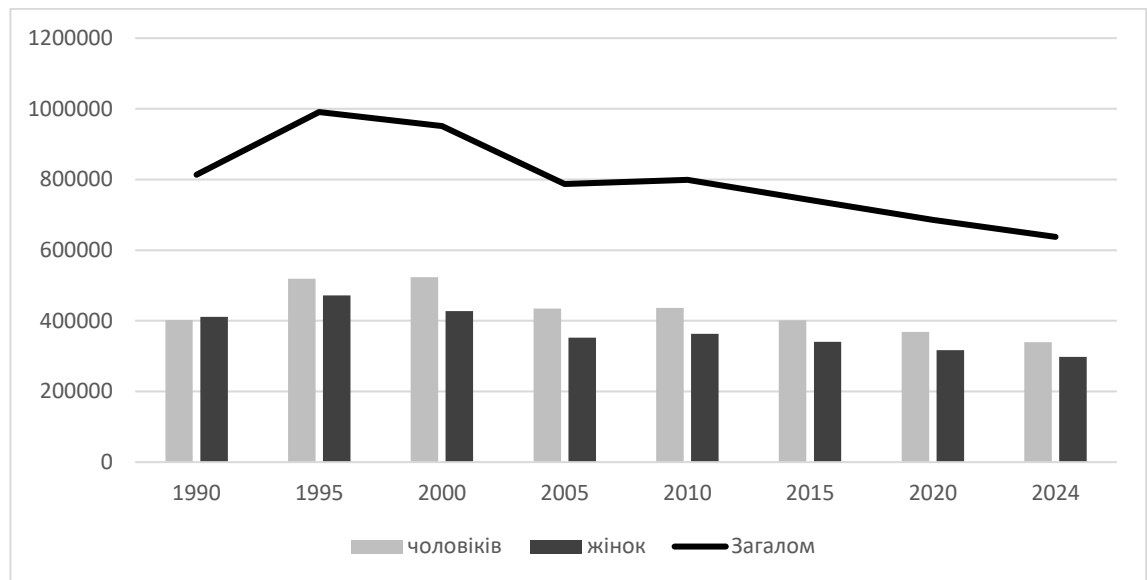

Рис.2.3. Чисельність емігрантів з Вірменії які проживають в інших країнах світу 1990-2024 рр.

Джерело: [36]

У період з 1990 по 2024 рік чисельність вихідців з Вірменії, які знаходяться в інших державах, демонструє загальну тенденцію до зменшення. На початку 1990-х років, особливо у 1995–2000 роках, показники досягали пікових значень — понад 1 мільйон осіб. Це пов'язано з масштабною еміграцією, спричиненою економічною кризою, наслідками

розпаду СРСР, енергетичною блокадою та збройним конфліктом у Нагірному Карабасі.

Після 2000 року чисельність вірменських емігрантів поступово знижується. У 2024 році кількість осіб вірменського походження за кордоном оцінюється на рівні приблизно 650 тисяч. Це може свідчити про стабілізацію соціально-економічної ситуації в країні, зменшення відтоку населення, а також часткове повернення окремих мігрантів на батьківщину або зміну їхнього статусу (натуралізація).

Статевий розподіл вірменських емігрантів демонструє майже рівномірне співвідношення між чоловіками та жінками у всі періоди, без значного гендерного перекосу. Це може свідчити про переважання сімейної міграції, а не виключно трудової. Зменшення як чоловічої, так і жіночої еміграції у 2010–2024 роках є ознакою загального скорочення масштабів зовнішньої міграції з Вірменії.

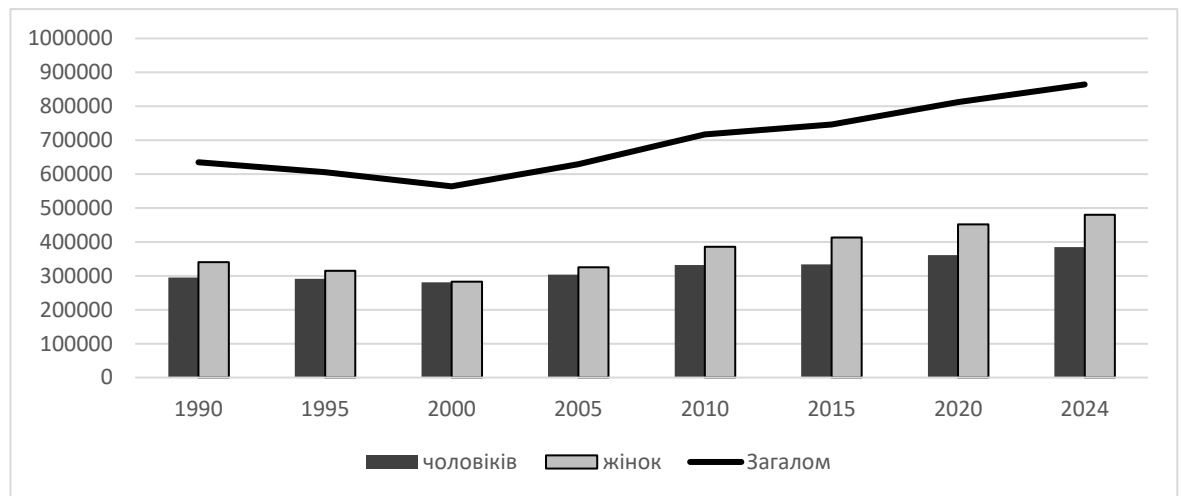

Рис.2.4. Чисельність емігрантів з Молдови які проживають в інших країнах світу 1990-2024 рр.

Джерело: [36]

У період з 1990 по 2024 рік чисельність емігрантів з Молдови, які проживають в інших країнах, демонструє постійне зростання. Якщо у 1990-х роках кількість мігрантів становила близько 650 тисяч осіб, то вже у 2024 році вона наближається до 950 тисяч, що свідчить про стійкий тренд зростання еміграції.

На відміну від Азербайджану чи Вірменії, де після піку відбувалося скорочення емігрантських потоків, у випадку Молдови навпаки — після невеликого зниження у 2000 році, далі відбувається поступове, але стабільне зростання. Також варто звернути увагу на гендерний розподіл, кількість жінок стабільно перевищує кількість чоловіків. Це свідчить про високу активність жінок у міжнародній трудовій міграції, зокрема в секторах догляду, домашньої праці або сферах соціального обслуговування, що характерно для молдовської міграційної моделі.[37; 38]

Загалом графік ілюструє, що еміграція з Молдови має масштабний і довготривалий характер, із чіткою тенденцією до розширення міграційних потоків упродовж останніх десятиліть.

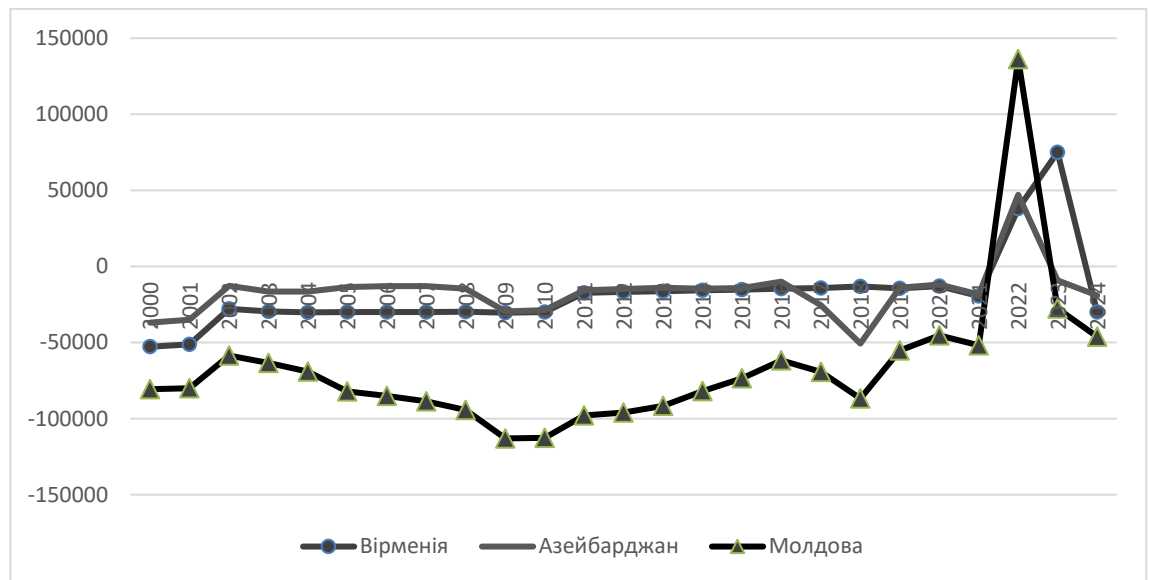

Рис. 2.5. Чистий міграційний приріст Азербайджану, Вірменії та Молдови 200–2024 рр.

Джерело: [39]

Графік 2. демонструє низку суттєвих демографічних та геополітичних тенденцій, характерних для країн із трансформаційною економікою. Упродовж аналізованого періоду країни демонстрували різноспрямовану динаміку міграційного балансу. Найбільш стійкою є тенденція негативного сальдо міграції у Молдові, що свідчить про хронічний характер відтоку населення. У 2007–2015 роках цей відтік досяг найбільших значень, що

відображає як структурні економічні труднощі, так і обмеженість внутрішніх можливостей працевлаштування. На відміну від цього, Вірменія та Азербайджан демонструють відносно стабільні або слабо негативні тренди до 2021 року. Починаючи з 2022 року, спостерігається різкий перелом у динаміці чистої міграції: усі три країни фіксують позитивне сальдо, найбільш виражене — у Молдові. Цей сплеск пов'язується з регіональними геополітичними подіями, насамперед — із вторгненням Росії в Україну у 2022 році. Зростання чистої міграції було зумовлене масовим переміщенням осіб (як українських біженців, так і релокованих громадян Росії, зокрема ІТ-фахівців) до країн пострадянського простору, включаючи Азербайджан, Вірменію та Молдову.

У 2023–2024 роках міграційний приріст знижується, що вказує на часткову нормалізацію ситуації. Водночас у Вірменії та Азербайджані показники залишаються ближчими до нуля, що може свідчити про стійкі елементи репатріаційних або транзитних міграційних процесів.

Також є важливою характеристикою географічна структура еміграційних потоків.

Понад мільйон азербайджанців проживає за кордоном, що становить приблизно 10–11% населення країни. Найбільша діаспора — у Росії, куди переважно їдуть як трудові мігранти. Серед інших популярних напрямків — Казахстан, Туреччина, Україна(до 2022 р.), а також Німеччина та США. Росія приваблює тимчасових працівників, у той час як до країн ЄС та США частіше їдуть на постійне проживання — зокрема на навчання, роботу або для возз'єднання з родиною (рис.2.6).

З 2022 року спостерігається зростання міграційних потоків до Європи (особливо до Німеччини, Польщі та Литви) й Туреччини, попри спад під час пандемії. Загалом азербайджанська міграція зберігає регіональний характер, але поступово розширюється на Захід.

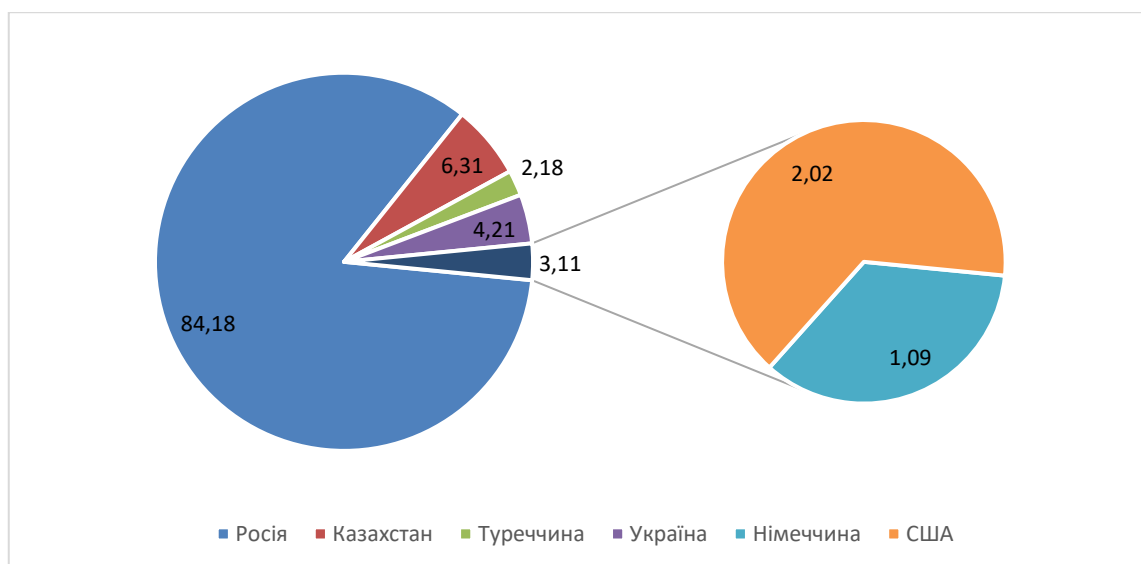

Рис. 2.6. Географічна структура емігрантів з Азербайджану, %

Джерело: [41-43]

За різними оцінками, загальна кількість вірмен, що проживають за межами Вірменії, становить близько 7–8 мільйонів осіб, тобто діаспора у 2 рази перевищує населення самої Вірменії. Для порівняння, населення Республіки Вірменія станом на 2024 рік оцінюється приблизно у 2,98 млн осіб.

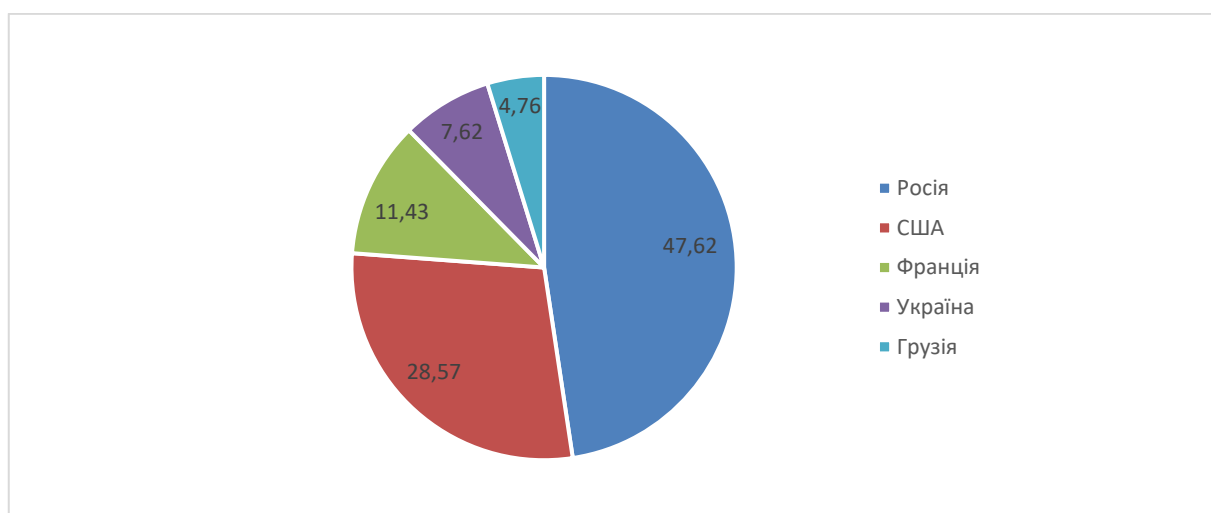

Рис. 2.7. Географічна структура емігрантів з Вірменії, %

Джерело: [44-46]

Найбільше вірмен живе за кордоном у Росії — майже половина всіх мігрантів. Це зумовлено спільним минулим та близькістю. На другому місці — США, з великою діаспорою, особливо в Каліфорнії. Франція — третя за кількістю, де громада існує з початку XX століття. Також багато вірмен

проживає в Україні та Грузії, що історично мають тісні зв'язки з Вірменією. Географія міграції поєднує як сусідні країни, так і далекі, але економічно привабливі напрямки. Інші помітні громади вірменської діаспори є в Ірані, Лівані, Сирії, Канаді, Аргентині та багатьох інших країнах, але їхня чисельність вимірюється десятками тисяч [47]. В цілому ж більшість етнічних вірмен (понад 50%) проживають за межами Вірменії, що підкреслює масштаб діаспори та її значення для країни-родоначальниці.

Переважає більшість молдовських мігрантів осідає в країнах Європи – передусім у сусідніх державах та в державах-членах ЄС. Згідно з оцінками ООН (UN DESA) за 2020 рік, чотири країни концентрують основний масив молдовської діаспори: це Російська Федерація, Румунія, Італія та Україна. На ці країни припадає більша частина всіх молдовських емігрантів.

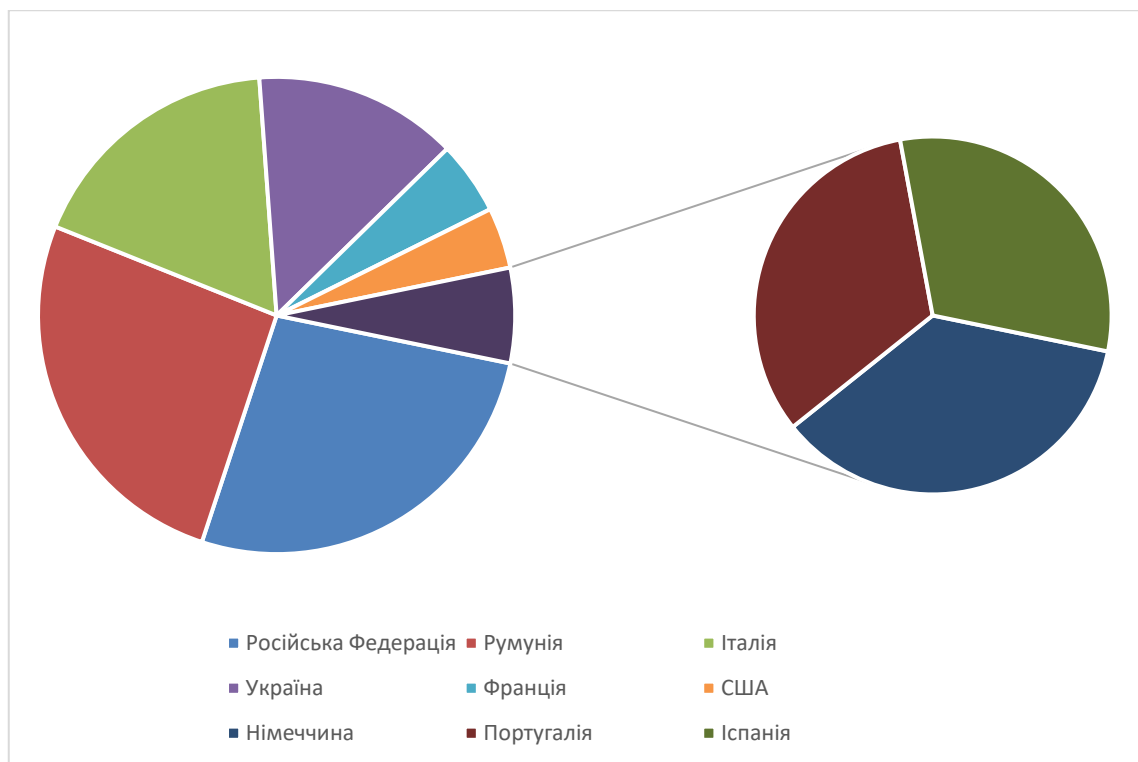

Рис. 2.8. Географічна структура емігрантів з Молдавії, %

Джерело: [48; 49]

Також значні молдовські громади сформувалися і в деяких інших державах Західної Європи та Північної Америки. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки проживає приблизно 45–46 тис. уродженців Молдови, у Німеччині – близько 25–26 тис., у Португалії – понад 22 тис., а в Іспанії –

близько 22 тис. осіб. Вагому діаспору молдовських вихідців приймає також Франція, де, за оцінками, мешкає понад 50 тис. молдовських громадян та людей молдовського походження. Частина молдовських мігрантів присутня і в інших державах (Туреччині, Ізраїлі, Великій Британії тощо), однак сумарно на всі такі країни припадає менш як 10% від загального обсягу емігрантів.

Міграційні процеси в Азербайджані, Вірменії та Молдові з 1990 по 2024 рік демонструють різні моделі розвитку, сформовані економічними труднощами, наслідками пострадянських трансформацій та регіональними конфліктами. Азербайджан і Вірменія пройшли через різкі піки еміграції у 1990-х роках, після чого масштаби відтоку поступово скоротилися та стабілізувалися. Натомість Молдова характеризується тривалим і системним зростанням еміграції, що свідчить про стійкі соціально-економічні проблеми. Географія міграції також різниться: для Азербайджану та Вірменії ключовим напрямком залишається Росія, тоді як Молдова більш інтегрована в європейський міграційний простір. Загалом три країни демонструють залежність міграційних тенденцій від зовнішніх шоків і регіональних подій, включаючи війну в Україні, що тимчасово змінило міграційний баланс.

Аналіз динаміки зовнішньої міграції в Азербайджані, Вірменії та Молдові у 1990–2024 рр. показує, що міграція в цих країнах є довготривалим структурним явищем, сформованим поєднанням економічних, політичних і демографічних викликів пострадянського періоду. Незважаючи на спільний початковий імпульс масової еміграції у 1990-х роках, подальший розвиток міграційних процесів відбувався за різними траєкторіями. Азербайджан і Вірменія поступово стабілізували масштаби відтоку населення, що відображає часткове покращення соціально-економічної ситуації та зміну міграційних стратегій населення. Натомість Молдова продемонструвала тривалий і системний відтік трудових ресурсів, зумовлений стійкими внутрішніми економічними дисбалансами та високим попитом на її робочу силу в Європі.

Регіональні особливості міграційних потоків визначаються історичною та економічною близькістю основних країн призначення: для Азербайджану й Вірменії ключовим напрямком залишається Росія, тоді як Молдова орієнтована переважно на європейський ринок праці. Усі три країни демонструють високу чутливість до зовнішніх шоків, включаючи геополітичні події, які у 2022 році спричинили тимчасове зростання чистої міграції.

Узагальнюючи, міграція перетворилася на важливий компонент соціально-економічного розвитку цих держав: вона впливає на демографічну структуру, формує значні діаспори та забезпечує суттєві обсяги грошових переказів, що підтримують внутрішню економічну стабільність і добробут домогосподарств. Це підкреслює стратегічне значення зовнішньої міграції для країн з трансформаційною економікою.

2.3. Вплив грошових переказів мігрантів на економічний розвиток Азербайджану, Вірменії та Молдови.

Грошові перекази мігрантів відіграють помітну роль у соціально-економічному розвитку країн з трансформаційною економікою. Упродовж останніх трьох десятиліть перекази виступали стабільним джерелом валютних надходжень, що частково компенсувало зовнішні економічні коливання та знижувало вразливість домогосподарств до шоків. Вони сприяли підтриманню внутрішнього споживання, формуванню заощаджень, інвестицій у людський капітал і розвиток малого бізнесу. Разом із тим? зростаюча залежність від переказів створює ризики структурної нестійкості, оскільки ці кошти не завжди трансформуються у довгострокові інвестиції, необхідні для стійкого економічного зростання. Розглянемо динаміку особистих грошових переказів отриманих Вірменією, Азербайджаном та Молдовою у грошовому вимірі та як частку від ВВП (рис. 2.8. і 2.9).

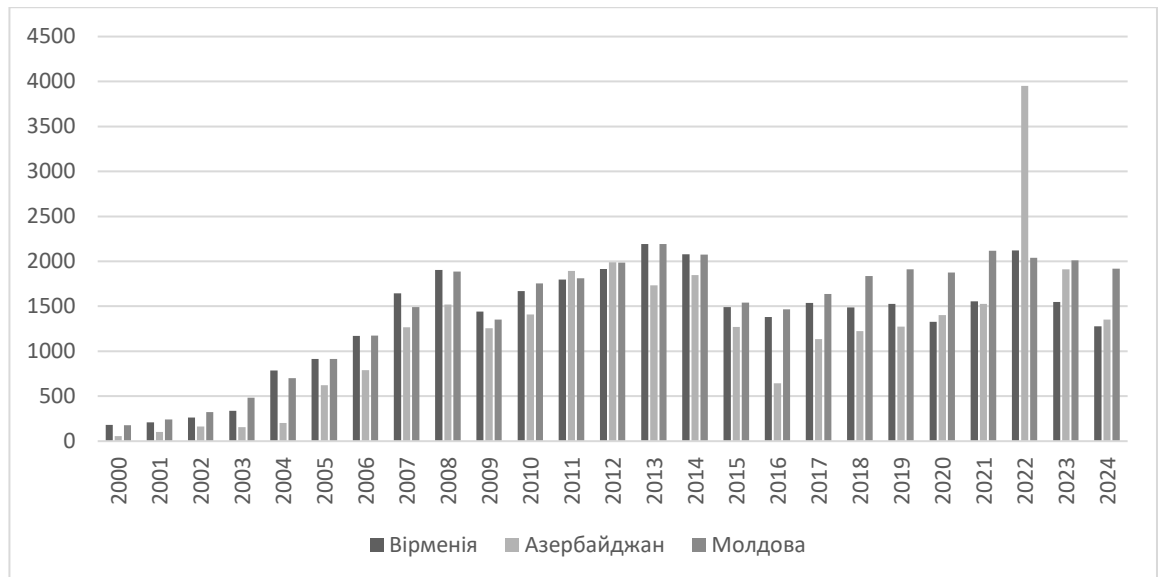

Рис. 2.9. Обсяги особистих грошових переказів отриманих Вірменією, Азербайджаном та Молдовою в період з 2000-2024 рр., млн. дол. США.

Джерело: [24]

Графік 2.9 демонструє, як змінювалися обсяги особистих грошових переказів, які отримували Вірменія, Азербайджан і Молдова впродовж 2000–2024 років. Усі три країни демонструють загальну тенденцію до зростання переказів, хоча масштаби та коливання різні. У Вірменії та Молдові обсяги переказів поступово збільшувалися з початку 2000-х, досягаючи найбільших значень у 2012–2014 роках. Після цього обсяг надходжень дещо знизився, але загалом залишався стабільним. Показники Азербайджану також зростали, але помітно нижче, ніж у Вірменії та Молдови. Найбільший стрибок для Азербайджану спостерігається у 2022 році, коли обсяг переказів різко збільшився.

У 2023–2024 роках надходження в усіх трьох країнах залишаються на середньо-високому рівні, без різких коливань. Загалом графік демонструє, що Молдова та Вірменія отримують значно більші обсяги грошових переказів, ніж Азербайджан, а перекази для всіх трьох країн є важливим і стабільним джерелом фінансових надходжень.

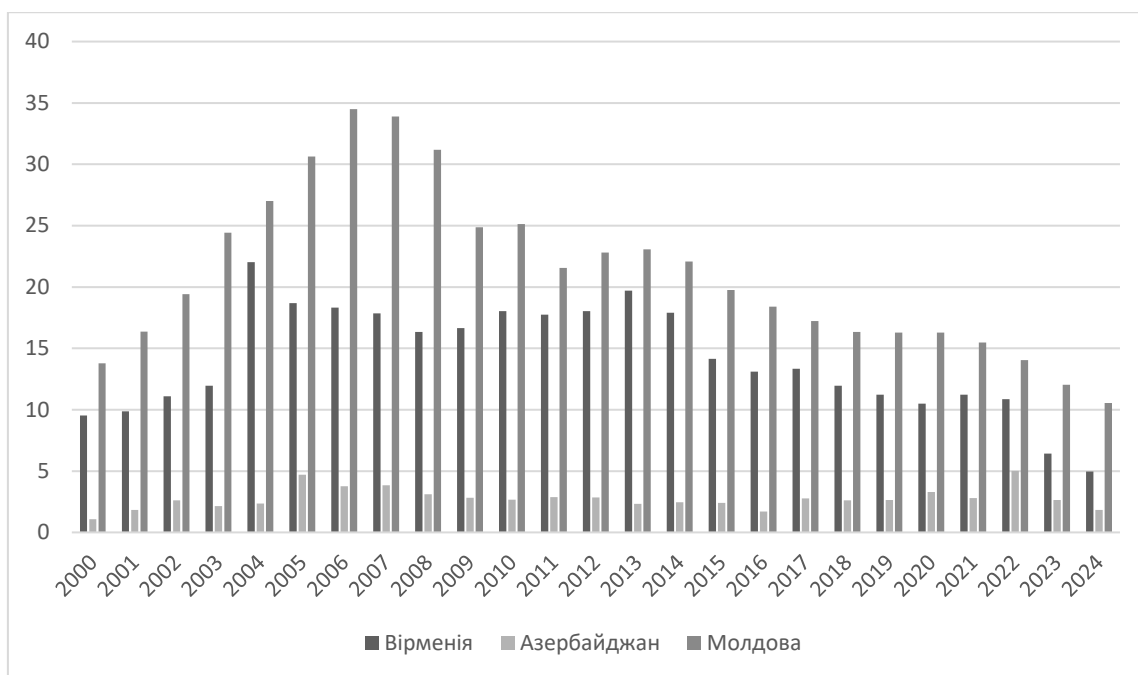

Рис. 2.10. Обсяги особистих грошових переказів отриманих Вірменією, Азербайджаном та Молдовою в період з 2000-2024 рр., % від ВВП.

Джерело: [24]

Графік 2.10 відображає динаміку частки особистих грошових переказів у ВВП Вірменії, Азербайджану та Молдови у 2000–2024 рр. Він дає змогу оцінити не лише масштаби надходжень, а й ступінь залежності економік від міграційних доходів.

По-перше, чітко видно, що Молдова є найбільш залежною від грошових переказів. Уже на початку 2000-х їхня частка становить понад 10 % ВВП, а в 2004–2007 рр. досягає пікових значень 30–35 % ВВП. Надалі показник поступово знижується, але навіть у 2010-х роках залишається на дуже високому рівні — близько 20 % і вище. Після 2015 р. простежується повільна тенденція до зменшення частки переказів, однак у 2020–2024 рр. вона все ще коливається в діапазоні близько 15–18 %, що свідчить про довготривалий і структурний характер міграційної залежності.

По-друге, Вірменія демонструє схожу, але дещо менш різку картину. На початку аналізованого періоду частка переказів становить приблизно 8–10 % ВВП, швидко зростає у 2003–2005 рр. до 20–25 %, а в середині 2000-х — на початку 2010-х років тримається на рівні понад 20 %. Це означає, що у цей

час грошові перекази виконували роль одного з ключових джерел фінансової підтримки економіки. Починаючи з другої половини 2010-х, частка поступово знижується до приблизно 10–12 % ВВП у 2020–2024 рр. Отже, залежність Вірменії від переказів залишається значною, але поступово послаблюється порівняно з докризовим піком.

По-третє, Азербайджан істотно відрізняється від двох інших країн. Протягом усього періоду частка грошових переказів у ВВП коливається в межах лише кількох відсотків. У середині 2000-х років показник наближається до 3–4 % ВВП, а в подальшому знижується, переважно залишаючись у діапазоні близько 1–2 %. Окремі роки демонструють невеликі підйоми, однак жодного разу частка переказів не наближається до рівнів, характерних для Вірменії чи Молдови. Це свідчить про те, що для Азербайджану грошові перекази є додатковим, але не домінуючим джерелом зовнішніх надходжень, що відповідає моделі економіки, орієнтованої на енергетичний сектор.

Узагальнюючи, можна сказати, що Молдова і Вірменія мають високу та довготривалу залежність від грошових переказів мігрантів, які відіграють системну роль у формуванні їхнього ВВП та добробуту домогосподарств. Азербайджан, навпаки, використовує перекази як допоміжний ресурс: вони мають соціальне значення для окремих домогосподарств, але не визначають макроекономічні параметри розвитку.

Грошові перекази мігрантів відіграють важливу, але різну за масштабами й характером роль в економічному розвитку Вірменії, Азербайджану та Молдови. За даними Світового банку, упродовж 2000–2020-х років Вірменія та Молдова належали до групи найбільш залежних від переказів країн Європи та СНД, тоді як їхня частка у ВВП Азербайджану залишалася відносно невеликою.

Для Вірменії грошові перекази протягом тривалого часу становили значну частку ВВП і розглядаються як один із ключових чинників підтримки внутрішнього попиту, скорочення бідності та забезпечення валютних

надходжень. Дослідження для Вірменії та інших країн СНД показує, що зростання обсягів переказів на 10 % у короткостроковому періоді може додатково збільшувати темпи зростання ВВП приблизно на 0,3 процентного пункту, головним чином через мультиплікативний ефект на споживчий попит [50], а також зростання частки переказів на 10 процентних пунктів відповідають зниженню рівня бідності приблизно на 1,7 процентного пункту.

Для значної частини домогосподарств Вірменії перекази становлять до 80 % сукупного доходу, а отже прямо визначають спроможність фінансувати базове споживання, освіту та охорону здоров'я. Водночас слід відзначити обмежений інвестиційний ефект, слабкий розвиток фінансових ринків та обмежений доступ домогосподарств до формальних фінансових інструментів стримують трансформацію переказів у продуктивні інвестиції [51].

В Азербайджані частка грошових переказів у ВВП суттєво нижча, ніж у Вірменії та Молдові, що пов'язано з домінуванням нафтогазового сектору та меншою масштабністю зовнішньої міграції. Однак навіть за відносно невеликого обсягу перекази мають статистично значущий позитивний вплив на економічне зростання. Перекази суттєво й позитивно впливають на реальний ВВП. Зростання переказів підсилює споживчий попит, а через нього – економічне зростання [52]. Однак через невелику частку у ВВП їхній вплив на платіжний баланс та макрофінансову стабільність у цілому є обмеженим, а енергетичний сектор залишається головним детермінантом динаміки зростання.

Молдова є класичним прикладом «економіки, залежної від переказів». Перекази відіграли «інструментальну» роль у прискоренні економічного зростання та стабілізації макрофінансової ситуації, насамперед через підтримку внутрішнього споживання. [53] Систематична країнова діагностика Світового банку та подальший аналіз впливу COVID-19 на рівень добробуту підтверджують, що у 2011–2016 рр. саме зростання переказів, після пенсій, було другим за значимістю джерелом приросту

наявних доходів домогосподарств і одним із головних чинників скорочення бідності. [54].

У молдовському випадку також виразно проявляється інвестиційний канал. Частина грошових переказів спрямовується на започаткування або розширення малого підприємництва. Зокрема, у Молдові діє державна програма PARE 1+1 (від 2010 року), метою якої є залучення мігрантських заощаджень в економіку, стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу та створення робочих місць на місцевому рівні – кожен леу, інвестований із ремітансів, держава доповнювала ще одним леєм, що дозволило підтримати понад 1623 бізнес-ініціативи [55].

Дослідження також підтверджують, що грошові перекази нерідко слугують капіталом для відкриття власної справи на батьківщині, за опитуваннями, перекази допомагають покривати поточні потреби домогосподарств і сприяють започаткуванню місцевого бізнесу [56].

Порівняння трьох країн дозволяє зробити кілька узагальнень. По-перше, у Вірменії та Молдові грошові перекази виконують системоутворюючу роль: вони одночасно підтримують споживчий попит, зменшують бідність та забезпечують істотний внесок у ВВП і платіжний баланс; економетричні оцінки демонструють позитивний вплив переказів на темпи зростання та рівень добробуту домогосподарств. По-друге, в Азербайджані, де домінує ресурсно-експортна модель, перекази мають радше допоміжний характер: вони статистично значимо впливають на ВВП і ринок праці, однак не визначають макроекономічну траєкторію, на відміну від динаміки нафтових доходів.

По-третє, для Молдови та Вірменії центральною проблемою стає пошук механізмів перетворення переказів із переважно споживчого ресурсу на джерело довгострокових інвестицій, тоді як для Азербайджану головний виклик полягає у диверсифікації економіки, щоб зменшити залежність від енергетичного сектору і повніше використати потенціал міграційних надходжень.

Разом із тим значна залежність від трудової міграції створює певні виклики. Відтік працездатного населення може зменшувати пропозицію робочої сили всередині країни та впливати на демографічну структуру. Крім того, орієнтація домогосподарств на зовнішні доходи іноді послаблює стимули до участі у внутрішньому ринку праці.

В цілому грошові перекази є важливим елементом економічної системи Азербайджану, забезпечуючи стійкий соціальний ефект, підтримку внутрішнього попиту та валютної стабільності. Водночас їхній потенціал для інвестиційного розвитку залишається недостатньо використаним, що обумовлює потребу у розробленні інструментів залучення переказів до продуктивних сфер економіки.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Питання зовнішньої міграції населення є вкрай важливими для української держави. Особливо вони стали актуальними з початком російської агресії у 2014 році, підписання Угоди про Асоціації між Україною та ЄС у тому ж році. Повномасштабне вторгнення посилює процеси міграції у 2022 році. Чисельні наукові праці вітчизняних вчених висвітлюють як найактуальніші проблеми сучасної міграції, так важливі аспекти її фінансового виміру – грошові перекази мігрантів. Міграційні процеси проходять черговий етап активації і у світових масштабах.

Українська дослідниця О. Малиновська підкреслює, що міграційні потоки включають і значні переміщення біженців, які змушені залишати домівки через війни, і внутрішні переміщення, що виникають у відповідь на економічні чи соціальні зміни. Через зростання масштабів переселення нинішню епоху нерідко називають століттям міграції. [57]

Дослідники Міжнародної організації з міграції, з посиланням на дані Світового банку, відмічають, що Україна була найбільшим одержувачем грошових переказів у Європі та Центральній Азії до повномасштабного вторгнення. Однак, на початку 2022 р. відбулося зменшення обсягу приватних грошових переказів приблизно на 10%, надісланих до України, порівняно з попереднім роком. Така ситуація була пов'язана з вимушеним масовим переселенням українців у зв'язку з воєнним конфліктом, а не з метою пошуку нової роботи. Люди намагались вижити, втікаючи від агресії. Переважна більшість біженців були жінки з дітьми. [58]

У той же час, грошові перекази продовжують відігравати важливу роль для тих членів родин, хто залишився в Україні. За даними Світового банку, експерти очікують, що потік приватних грошових переказів до України зросте, тому що ті, хто поїхали, будуть змушені переказувати кошти друзям

та родинам, які стикаються з соціально-економічними наслідками російського вторгнення.

Національний банк України постійно проводить моніторинг обсягів грошових переказів в Україну та надає аналітичні огляди їхньої динаміки. За оцінками НБУ, переважна більшість українських мігрантів використовують офіційні канали для передачі грошей родинам. Втім, близько 42% обсягів трансфертів проходять через неофіційні канали. На графіку 3.1. графічно зображено динаміку надходжень в Україну (загалом та через різні канали). З графіку можна побачити, що з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році обсяги надходжень суттєво зменшились; дана тенденція продовжилась і 2023-24 роках. Хоча, у 2021 після скасування карантинних обмежень приріст трансфертів відбувся на 17%. У той же час, після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. обсяги переказів стабільно зростали до 2013 року включно і склали 8,5 млрд. дол. США. Різке падіння було зафіксовано у 2014 році (6,5 млрд.), тобто на 24%, що свідчить про суттєвий вплив на причини зовнішньої міграції з України (Рис. 3.1.). [59]

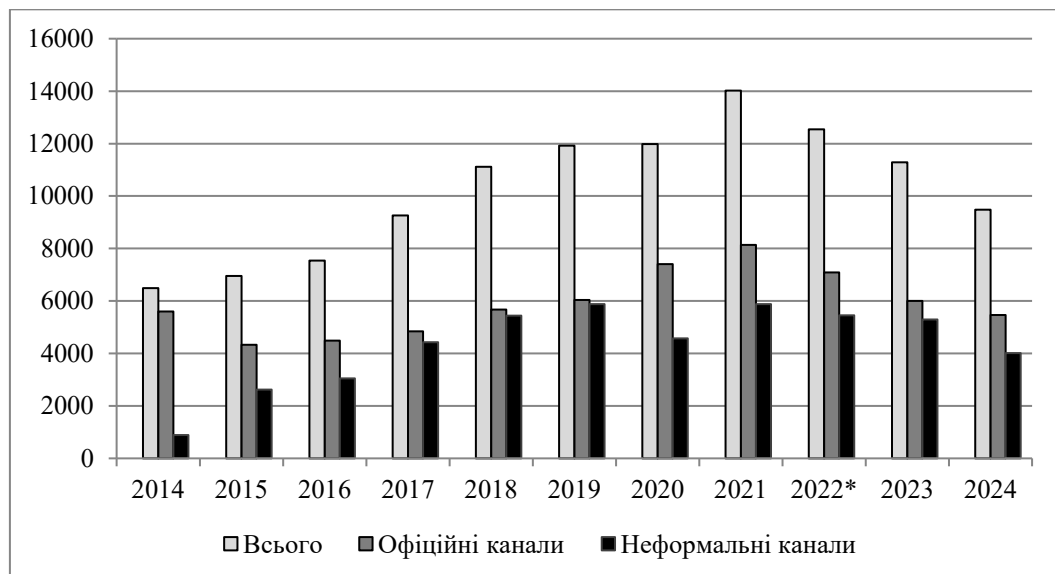

Рис. 3.1. Обсяги приватних грошових переказів в Україну за період 2014 – 2024 рр., млн. дол. США (за період 02.-04.2022 р. дані наведені на підставі наявної інформації та мають оціночний характер).

Джерело: [59].

Важливим для аналізу впливу грошових переказів мігрантів на економіку будь-якої країни є оцінка частки цих коштів у ВВП. В Україні цей показник коливався від 4,8% до 8,5%, що є помірним показником і свідчить про залежність економіки від цього виду надходжень, але не критично. Для порівняння зазначимо, що в світі існує приблизно три десятка країн, залежність яких від переказів є дуже високою (Таджикистан: 38% частка переказів у ВВП, Самоа – 28,2%, Гондурас – 26,1%, Сальвадор – 28,1%, Непал – 25,4% на кінець 2023р.). Варто також порівняти частку переказів у ВВП країн з трансформаційною економікою, що були нами розглянуті у розділі 2 даної роботи. На сьогоднішній день їхня залежність від переказів суттєво знизилась і складає: 5% у Вірменії, 10,5% у Молдові і менше 2% в Азербайджані. Зауважимо, що 10-12 років тому назад Вірменія та Молдова набагато більше залежали від цих грошей. При цьому, в світі ці трансферти складають менше 1% від ВВП, що свідчить про різку диференціацію в обсягах переказів серед різних країн та про високу залежність лише групи країн. Наведемо більш детальну статистичну інформацію для чотирьох країн та світу у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Обсяги грошових переказів у Вірменії, Азербайджані, Молдові,
Україні, відсоток від ВВП**

країна/ рік	Вірменія	Азербайджан	Молдова	Україна	Світ
2014	17,9	2,5	22,1	5,5	0,7
2015	14,1	2,4	19,8	9,3	0,8
2016	13,1	1,7	18,4	10,1	0,7
2017	13,3	2,8	17,2	10,8	0,7
2018	11,9	2,6	16,3	11,2	0,8
2019	11,2	2,6	16,3	10,3	0,8
2020	10,5	3,3	16,3	9,7	0,8
2021	11,2	2,8	15,5	9,0	0,8
2022	10,9	5,0	14,0	10,4	0,8
2023	6,4	2,6	12,0	8,3	0,8
2024	5,0	1,8	10,5	6,3	0,8

Джерело: [24; 59].

Для порівняння, частка грошових переказів мігрантів в економіці Азербайджану є помітною, але порівняно невеликою, у той час, як у Вірменії переклади зазвичай грали найважливішу роль, як джерело доходів для домогосподарств, що підвищувало значущість міграцій і перекладів. На даний час, обидві країни розвивають інфраструктуру перекладів, але Вірменія за останніми даними активно адаптує міжнародні фінтех-рішення, що може підвищити зручність перекладів, особливо для діаспори за межами СНД. Грошові перекази критично важливі для економіки Молдови, з переважанням переказів з країн Європи (Італія, Румунія), РФ та США. Системи Money Gram, Western Union, Ria, Contact і BLIZKO є ключовими, до воєнних дій в Україні там раніше працювала «Золота Корона», але через санкції прямі перекази через «Золоту Корону» припинено.

Далі розглянемо, з яких країн найбільше надходили грошові перекази в Україну упродовж останніх років. Переважна більшість грошей була надіслана з країн Євросоюзу та Сполучених Штатів Америки: 66,55% і 12% відповідно у 2024р. Серед країн ЄС переважна більшість трансфертів надійшла з Польщі (35%), Чеської Республіки (7,4%), Німеччини (6,6%), Італії (3,4%) та Кіпру (2,8%). Менше 2% переказів українці отримали з Ірландії, близько 1,2% з Нідерландів та 1,1% з Греції. Також додамо, що суттєва частка переказів належала Сполученому Королівству (8,7%). Зауважимо, що за роки війни загальні обсяги переказів, у тому числі, з країн ЄС, скоротились. Це пов'язано з тим фактом, що до повномасштабного вторгнення люди покидали Батьківщину переважно з економічних причин (з метою працевлаштування на більш оплачувану роботу). Тоді як з 2022р. мотиви носили політичний характер – через конфлікт і воєнні дії. Така вимушена ситуація змінила динаміку переказів, оскільки багато українців, що поїхали до країн ЄС, потребували допомоги родичів з дому. [59]

Станом на 2025 рік в Україні діють 19 платіжних систем «переказу грошей». З-за кордону в Україну надходить менше грошей, ніж здійснюється операцій в межах країни (без урахування банківських переказів та через

поштові відділення): за перше півріччя 2025 року в Україну надійшло переказів у розмірі 1,1 млн. дол. США, в межах країни – 15,5 млн. дол. США. До основних систем переказу грошей в Україні належать: Western Union, RIA, MoneyGram, INTELEXPRESS, PrivatMoney. Через першу систему було здійснено найбільшу кількість операцій – 42,8%, у той час, як через PrivatMoney лише 5,95%. [60]

З огляду на вищенаведене, можемо констатувати важливість ремітанс для соціально-економічного становища України, тому проаналізуємо рекомендації щодо покращення системи грошових переказів мігрантів, ґрунтуючись на досвіді міжнародних організацій (Світовий банк, МВФ, ОЕСР) та інших країн з трансформаційною економікою. Додамо, що в умовах війни, багато українських громадян відчують потребу у стабільних притоках валюти. Саме тому, на наш погляд, необхідними є дії з боку держави:

- 1) Зниження вартості переказів (можливе за умови посилення конкуренції між постачальниками послуг, полегшувати ліцензування небанківських провайдерів)
- 2) Підвищення прозорості тарифів (створення порталу порівняння вартості переказів).
- 3) Оптимізація регуляторних вимог та спрощена ідентифікація для транскордонних переказів малого обсягу.
- 4) Цифровізація транскордонних перекладів (за допомогою створення мобільних додатків) та інтеграція з міжнародними платформами.
- 5) Боротьба з неофіційними каналами передачі грошей і шахрайством (можливо за рахунок стандартизації обміну даними і уникнення переплат), що зміцнить довіру та забезпечить захист користувачів. Заборона прихованих комісій.
- 6) Інформування мігрантів про нові можливості безпечного переказу грошей, що підвищить фінансову грамотність сімей отримувачів.

Загалом, використання грошових переказів підвищує сукупний попит і сприяє економічному розвитку. Такі дії можуть спростити отримання та використання переказів в Україні, розширити мережі їх отримання, зміцнить довіру користувачів, підвищить ступінь використання офіційних каналів передачі грошей та, навіть, може сприяти кооперації банків та не фінансових установ. Більша прозорість безпосередньо призведе до зниження комісій за нарахування валюти та заохочення переказів безпосередньо на рахунки. Як свідчить міжнародна практика (особливо країн з трансформаційною економікою), родини мігрантів можуть використовувати ці трансфери для оплати освіти, медичного страхування, купівлі житла, інвестиції і відкриття власної справи.

ВИСНОВКИ

Грошові перекази мігрантів стали вагомим і стабільним джерелом фінансових надходжень для країн із трансформаційною економікою. Вони демонструють стійке зростання протягом останніх двох десятиліть і мають чітко виражену контрциклічну природу. У періоди економічної нестабільності обсяги переказів не зменшуються, а часто навіть зростають. Це робить їх важливим стабілізаційним інструментом для держав, що переживають інституційні кризи, зовнішні шоки або мають нестабільний платіжний баланс. Ремітansi забезпечують значну частку валютних надходжень, особливо для країн із низьким та середнім рівнем доходу, підтримуючи споживчий попит, фінансуючи базові потреби домогосподарств і знижуючи рівень бідності.

У випадку Молдови та Вірменії грошові перекази мають системоутворюючу роль — вони не лише становлять суттєву частку ВВП, а й прямо впливають на темпи економічного зростання та рівень добробуту населення. Молдова, зокрема, демонструє найвищий рівень залежності від зовнішніх трудових доходів, що підтримують її внутрішній споживчий попит та фінансову стабільність. У Вірменії, окрім соціального ефекту, перекази впливають на валютну стабільність і відіграють важливу роль у скороченні бідності. Водночас Азербайджан, маючи ресурсно-орієнтовану економіку, розглядає перекази радше як додаткове джерело, яке позитивно впливає на ВВП, але не є визначальним чинником макроекономічної стабільності.

Міграційні процеси в Азербайджані, Вірменії та Молдові відображають різні моделі реагування на соціально-економічні виклики. Якщо в Азербайджані та Вірменії еміграція досягла піку у 1990-х роках і згодом стабілізувалася, то в Молдові зберігається стабільна тенденція зростання зовнішньої міграції. Географічна структура також різниться: для Азербайджану та Вірменії головним напрямом залишається Росія, тоді як молдовські мігранти переважно інтегруються в європейський простір. Усі

три країни виявили чутливість до зовнішньополітичних подій, зокрема війни в Україні, що спричинила тимчасовий приплив населення та позитивне сальдо міграції.

Крім прямого впливу на домогосподарства, грошові перекази дедалі частіше розглядаються як інструмент розвитку місцевого підприємництва. У випадку Молдови спостерігається активне використання частини переказів для створення малого бізнесу, модернізації сільського господарства та поліпшення житлових умов. Це свідчить про потенціал таких коштів у зміцненні локальних економік, особливо в сільських регіонах. Подібні тенденції з'являються і у Вірменії, де програми державної підтримки та фінансові інструменти спрямовані на каналізацію переказів у продуктивні сектори.

У той же час, політика щодо міграції і переказів потребує більшої інтеграції з національними стратегіями розвитку. Важливим напрямом залишається зниження транзакційних витрат, сприяння переходу до формальних каналів та залучення діаспори до інвестування у батьківщину. Це дозволило б не лише зменшити ризики, пов'язані з нестабільністю зовнішніх джерел доходу, а й підвищити загальну ефективність міграції як чинника соціально-економічного зростання в країнах з трансформаційною економікою.

Сучасні міграційні процеси в Україні зазнали суттєвого посилення під впливом політичних та безпекових факторів, зокрема після початку російської агресії у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції перетворили Україну на одну з країн, найбільш охоплених переміщенням населення в Європі. Це відповідає глобальній тенденції зростання обсягів міграції, яку дослідники визначають як характерну рису сучасної епохи.

Грошові перекази мігрантів залишаються важливим елементом фінансової системи України. Незважаючи на скорочення обсягів надходжень у 2022–2024 роках, пов'язане з вимушеним характером переміщення та

тимчасовою втратою доходів багатьма українцями за кордоном, такі кошти продовжують відігравати суттєву роль у підтримці домогосподарств, що залишилися в Україні. Емпіричні дослідження свідчать, що перекази позитивно впливають на добробут сімей, сприяють розвитку людського капіталу та підтримують внутрішній попит.

Дані НБУ і Світового банку свідчать про помірну, але стійку залежність економіки України від переказів (4,8–8,5% ВВП), що, з одного боку, знижує вразливість до зовнішніх шоків, а з іншого — підкреслює важливість збереження стабільних каналів надходжень коштів. Порівняння з країнами регіону (Вірменія, Молдова, Азербайджан) демонструє, що Україна має середній рівень залежності від переказів: нижчий, ніж у Молдови та Вірменії, але значно вищий, ніж у Азербайджану. При цьому тривала тенденція до зниження залежності від переказів у цих країнах свідчить про можливі напрями адаптації економічної політики.

Географія надходжень до України змінилася: сьогодні основними джерелами є країни Європейського Союзу, насамперед Польща, Чеська Республіка, Німеччина. Зміна мотивів виїзду українців — від трудової міграції до вимушеної еміграції — зумовила зменшення загальних обсягів переказів, адже значна частина біженців потребує підтримки, а не формує доходи за кордоном.

Попри це, структура ринку платіжних систем демонструє широке використання офіційних каналів і розвиток інфраструктури переказів в Україні. Проте значна частка неофіційних потоків (майже 42%) свідчить про необхідність підвищення прозорості, довіри та зручності фінансових сервісів.

В умовах війни та післявоєнного відновлення держава має посилити політику у сфері грошових переказів мігрантів. Зниження вартості трансакцій, підвищення прозорості тарифів, цифровізація сервісів, боротьба з неофіційними каналами і шахрайством, інформування населення та розвиток фінансової грамотності — це ключові кроки, які сприятимуть зміцненню фінансової стабільності домогосподарств та економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Massey D. S. Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century / D. S. Massey. – USA: University of Pennsylvania, 2003. – 42 p.
2. Goldin I. A moving history. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/2025/06/a-moving-history-ian-goldin> (accessed
3. International Organization for Migration (IOM). *UN Migration*. URL: <https://www.iom.int/> (дата звернення 9.03.2025р.)
4. Dao H., T., Docquier, F., Maurel, M., and Schaus, P. Global Migration in the 20th and 21st Centuries. Working Paper 223, March 2018. URL: <https://ferdi.fr/dl/df-Zk26mfKfrFAbx6eLN4wnhGRa/ferdi-p223-global-migration-in-the-20th-and-21st-centuries-the-unstoppable.pdf>
5. Data and Statistics. *Migration Data Portal*. URL: <https://www.migrationdataportal.org/themes/remittances-overview> (дата звернення: 1.04.2025)
6. ILO Global Estimates on International Migrant Workers in the labour force. Fourth edition. *International Labour Organization*, 2024. URL: <https://www.ilo.org/publications/major-publications/ilo-global-estimates-international-migrants-labour-force> (дата звернення 9.03.2025р.)
7. Labor Migration. *International Labour Organization*, 2024. URL: <https://www.ilo.org/topics-and-sectors/labour-migration> (дата звернення 9.03.2025р.)
8. Інститут демографії та соціальних досліджень М. В. Птухи Національної Академії Наук України. Публікації. URL: <https://idss.org.ua/public> ()
9. Ravenstein E. G. The Laws of Migration / E. G. Ravenstein. // The Journal of the Statistical Society of London –1885. – Vol. 48, №2. – P. 167-235. []
10. Dorigo G. Tobler W. Push and pull migration laws; Human Migration Guide. Xpeditions. National Geographic. – 2005. – 22 p.

11. Lee E. S. A Theory of Migration. *Demography*. – 1966. – Vol. 3(1). – 1966. – P. 47-57.
12. Beaton K., Cevik S., Yousefi S.R. Smooth operator: remittances and household consumption during fiscal shocks *The B.E. Journal of Macroeconomics*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/figure/Migrant-remittances-across-the-world-1990-2015-Source-IMF-World-Bank-Authors_fig1_321862869 (дата звернення 9.01.2025р.)
13. Cohen J., Zotova N. Rethinking remittance: The socioeconomic dynamics of giving for migrants and nonmigrants. *Economic Anthropology*. May 2021. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/sea2.12215> (дата звернення 9.01.2025р.)
14. Ezekwe1, C. I., Agama E. I., Enebeli J. Financial Development and Remittances Inflow: Evidence from a Panel of Six Countries in the Economic Community of West African States (ECOWAS)
15. Migration. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview>
16. Remittance prices worldwide quarterly. December 2022. – Issue 44. https://remittanceprices.worldbank.org/sites/default/files/rpw_main_report_and_annex_q422_final.pdf
17. Carare A., Baratas A. F., Kilembe J., Nadzi-Vaskov M., Zhang W. The Joint Effect of Emigration and Remittances on Economic Growth and Labor Force Participation in Latin America and the Caribbean. *IMF. Working Papers* 24/175. August 9, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2024/08/09/The-Joint-Effect-of-Emigration-and-Remittances-on-Economic-Growth-and-Labor-Force-553159> (дата звернення 9.03.2025р.)
18. Bouoiyour J., Miftah A. Why do migrants remit? Testing hypotheses for the case of Morocco. *IZA Journal of Migration*. 29 January 2015. Volume 4, article 2.

19. Balance of payments and international investment position manual (BPM 6). International Monetary *Fund*. – Washington, D.C., 2009. – 371 p. – URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
20. International Transactions in Remittances. Guide for compilers and users . International Monetary Fund. – Washington, D.C., 2009. – URL: <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/2008/rcg/pdf/guide.pdf>
21. 20 – Remittances. IOM. UN Migration. URL: <https://lac.iom.int/en/objective-20-promote-faster-safer-and-cheaper-transfer-remittances-and-foster-financial-inclusion-migrants> ()
22. Ratha D. What are remittances? *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/pdf/ratha-remittances.pdf> (дата звернення 9.03.2025р.
23. Remittances. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/publications/fandd/issues/series/back-to-basics/remittances> (дата звернення: 12.05.2025).
24. Remittances. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/brief/remittances-knomad> (дата звернення: 18.06.2025).
25. Migrants' Remittances and Development. *International Organization for Migration*: URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrants_remittances.pdf (дата звернення: 27.04.2025).
26. Ratha D. Back to Basics – Remittances: A Lifeline for Development. *Finance & Development*. – 2005. – Vol. 42, No. 4. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/12/basics.htm> (дата звернення: 03.07.2025).
27. Understanding Informal Remittances During a Crisis: Experience from Sri Lanka. *Institute of Policy Studies of Sri Lanka*. URL: <https://www.ips.lk/wp-content/uploads/2024/01/UNDERSTANDING-INFORMAL-REMITTANCES-DURING-A-CRISIS.pdf> (дата звернення: 14.06.2025).

28. Spatafora N., Freund C. Remittances: Transaction Costs, Determinants, and Informal Flows / N. Spatafora, C. Freund // World Bank Policy Research Working Paper No. 3704. – 2005. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/610101468141260179/pdf/wps3704.pdf> (дата звернення: 22.05.2025).

29. UNDP. Remittance Flows to Asia and the Pacific: Trends and Insights. – 2025. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-rbap-policy-brief-remittance-2025.pdf> (дата звернення: 29.04.2025).

30. Čakajac B. Remittances, FDI and ODA flows to LMIC (excluding China). – 2024. URL: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-137X/2024/0350-137X2402043Q.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).

31. Kpodar K. Do Remittances Reduce Aid Dependency? FERDI. – 2012. URL: <https://ferdi.fr/dl/df-hGgNaYxsCvRD4c6uEVEExT2xd/ferdi-p34-do-remittances-reduce-aid-dependency.pdf> (дата звернення: 07.07.2025).

32. Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm> (дата звернення: 11.05.2025).

33. The EBRD and transition. European Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://www.ebrd.com/home/who-we-are/ebrd-values/ebrd-transition.html> (дата звернення: 30.04.2025).

34. The European Bank for Reconstruction and Development — EBRD: The EBRD and transition. URL: <https://www.ebrd.com/home/who-we-are/ebrd-values/ebrd-transition.html> (дата звернення: 15.06.2025).

35. Bolden R., O'Neill D. Net-zero ambitions and the future of global value chains. Global Policy. – 2022. – Vol. 13, No. 2. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1758-5899.13328> (дата звернення: 09.07.2025).

36. International Migrant Stock. United Nations Department of Economic and Social Affairs. URL:

<https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
(дата звернення: 02.05.2025).

37. Stuck in the middle, Moldovan migrants strive to make ends meet. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/eurasia/blog/stuck-middle-moldovan-migrants-strive-make-ends-meet> (дата звернення: 28.04.2025).

38. How COVID-19 has affected migrant workers in Eastern Europe and Central Asia. BEARR. URL: <https://bearr.org/2020/06/13/how-covid-19-has-affected-migrant-workers-in-eastern-europe-and-central-asia/#> (дата звернення: 05.07.2025).

39. International migrant stock, total. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL> (дата звернення: 19.05.2025).

40. Shiriyev Z. Azerbaijan's Relations with Russia: Closer by Default? Chatham House. 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/2019/03/azerbajians-relations-russia-closer-default-0/4-azerbajani-diaspora-russia> (дата звернення: 24.06.2025).

41. Eastern Europe and Central Asia Factsheets 2020–2021. Prague Process Migration Observatory. URL: <https://www.pragueprocess.eu/en/resources/repository/42-factsheets/499-eastern-europe-and-central-asia-factsheets-2020-2021/preview> (дата звернення: 06.05.2025).

42. Azerbaijan. Prague Process. URL: <https://www.pragueprocess.eu/en/countries/832-azerbaijan?tmpl=component&ml=1> (дата звернення: 11.06.2025).

43. ToR Azerbaijan Economist 10.03.2023. Migration Health : веб-сайт. URL: https://migrationhealth.group/wp-content/uploads/2023/03/ToR_Azerbaijan_Economist_10.03.2023-2.pdf (дата звернення: 17.07.2025).

44. CF Armenia. Diaspora for Development. URL: https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2021/10/CF_Armenia-v.9.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
45. Armenia. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/armenia> (дата звернення: 12.07.2025).
46. Armenia. Migration Policy Institute. URL: <https://www.migrationpolicy.org/country-resource/armenia> (дата звернення: 04.06.2025).
47. World Population Review. Armenia / World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/armenia> (дата звернення: 29.06.2025).
48. Skills and Migration Country Fiche Moldova. European Training Foundation : веб-сайт. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/etf_skills_and_migration_country_fiche_moldova_2021_en_0.pdf (дата звернення: 21.04.2025).
49. Moldova. Prague Process : веб-сайт. URL: <https://www.pragueprocess.eu/en/countries/884-moldova> (дата звернення: 07.05.2025).
50. Karapetyan L., Harutyunyan L. The development and the side-effects of remittances in CIS countries: the case of Armenia. URL: <https://migrationresearch.com/item/the-development-and-the-side-effects-of-remittances-in-cis-countries-the-case-of-armenia/549863> (дата звернення: 30.06.2025).
51. Roberts B., Banaian K. Remittances in Armenia: Size, Impacts, and Measures to Enhance Their Contribution to Development / B. Roberts, K. Banaian. – Yerevan: USAID, 2005. – Working Paper No. 05/01. URL: <https://scispace.com/pdf/remittances-in-armenia-size-impacts-and-measures-to-enhance-1h7thprzb3.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

52. Azam M., Khan A. Workers' Remittances and Economic Growth: Evidence from Azerbaijan and Armenia / M. Azam, A. Khan // Global Journal of Human Social Science. – 2011. – Vol. 11, Issue 7. URL:

https://www.researchgate.net/publication/273757896_Workers%27_Remittances_and_Economic_Growth_Evidence_from_Azerbaijan_and_Armenia (дата звернення: 13.04.2025).

53. International Monetary Fund. Migration and Remittances in Moldova. URL:

<https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/book/9781589064904/9781589064904.xml> (дата звернення: 05.05.2025).

54. World Bank. Moldova Systematic Country Diagnostic. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/44d7a91b-12b0-5b08-a739-8c8e1edc268e/download> (дата звернення: 22.07.2025).

55. National Programme on Attracting Remittances into the Economy (PARE). Diaspora for Development : веб-сайт. URL: https://diasporafordevelopment.eu/cpt_practices/pare-11-national-program-on-attracting-remittances-into-the-economy/ (дата звернення: 14.07.2025).

56. A local perspective on the impact of remittances and development // DOAJ : веб-сайт. URL: <https://doaj.org/article/094d83512b0848ac80d9843e22465d4d> (дата звернення: 26.06.2025).

57. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.

58. Remittances in war: how money from abroad is helping Ukraine. IOM. UN Migration. URL: <https://ukraine.iom.int/stories/remittances-war-how-money-abroad-helping-Ukraine> (дата звернення: 01.11.2025)

59. Статистика Національного Банку. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 01.06.2025)

60. Діяльність в Україні платіжних систем «переказу коштів». І півріччя 2025р. Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/PS_oversayt_per_kosht_graf_2025-H1.pdf?v=14 (дата звернення: 02.11.2025)